

Štrasburg, 2. decembra 2004

DGIV/EDU/CIT (2004) 44rev3

VÝCHOVA K DEMOKRATICKÉMU OBČIANSTVU 2001-2004

Pomôcka pre vzdelávanie učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu a výchovy k ľudským právam

Autori: Rolf Gollob
Edward Huddleston
Peter Krapf
Maria-Helena Salema
Vedrana Spajic-Vrkaš

Zostavil Edward Huddleston

OBSAH

	Strana
Kapitola 1: Potreba vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu	5
1. Výzvy pre tradičný model občianstva	5
2. Nový typ občianstva si vyžaduje nový typ vzdelávania	5
3. Výchova k demokratickému občianstvu ako spoločný európsky prístup	7
4. Potreba efektívnejších systémov vzdelávania učiteľov	9
5. Faktory ovplyvňujúce programy prípravy učiteľov	10
Kapitola 2: Podporné štruktúry a mechanizmy	15
1. Tvorba politiky	15
2. Uplatňovanie politiky	15
3. Pregraduálna príprava učiteľov	16
4. Ďalšie vzdelávanie učiteľov	18
Kapitola 3: Kompetencie učiteľov	21
1. Čo sa musia žiaci naučiť v rámci výchovy k demokratickému občianstvu?	21
2. Aké kompetencie sú potrebné na podporu výchovy k demokratickému občianstvu?	24
3. Vyučovacie metódy	25
4. Riadiace schopnosti a schopnosť práce s ľuďmi	26
5. Sebareflexia a rozvoj	27
Kapitola 4: Procesy a metódy	30
1. Charakteristika vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu ...	30
2. Vzdelávací proces	34
3. Atmosféra učenia	35
4. Úloha trénera pre oblasť výchovy k demokratickému občianstvu	36
5. Prípadová štúdia o procesoch a metódach	37
6. Tréning trénerov	40

KAPITOLA 1

POTREBA VZDELÁVANIA UČITEĽOV V OBLASTI VÝCHOVY K DEMOKRATICKÉMU OBČIANSTVU

V rýchlom sa meniacom a čoraz rozmanitejšom svete sú aktívni, informovaní a zodpovední občania potrební väčšími než kedykoľvek predtým. Úloha vzdelávania pri formovaní takéhoto občana sa dnes takmer všeobecne uznáva.

Schopnosť inteligentne a zodpovedne sa zapájať do verejného života a diania je niečím, čomu sa treba naučiť. Hoci niektorým veciam sa človek môže naučiť neformálnym spôsobom v rodine, povaha dnešného života je taká, že to nestačí na výchovu informovaných a efektívne konajúcich občanov, akých moderné spoločnosti potrebujú na zachovanie si trvalej existencie. Výchova k demokratickému občianstvu musí byť prvkom formálneho aj neformálneho vzdelávania a právom všetkých občanov v demokratickej spoločnosti.

V tejto kapitole sa zameriavame na ten typ **programov** pregraduálneho aj ďalšieho **vzdelávania**, ktoré sú potrebné na zabezpečenie kvalitnej výchovy k demokratickému občianstvu v školách, ako aj na faktory ovplyvňujúce prípravu týchto programov.

1. Výzvy pre tradičný model občianstva

Myšlienka výchovy k demokratickému občianstvu nie je nová. Vo viacerých európskych krajinách už dlhé roky existuje občianska výchova či výchova k občianstvu. Cieľom tohto predmetu je najmä oboznámiť učiacich sa s politickým systémom – t. j. s ústavou – ich krajiny prostredníctvom formálnych metód výučby. S tým súvisiaci model občianstva je preto **pasívny a minimálny**. Pre veľkú väčšinu obyčajných ľudí pojem občianstva sotva znamená niečo viac než predstavu, že by mali dodržiavať zákony a zúčastniť sa na voľbách.

V posledných rokoch však došlo k udalostiam a zmenám v celej Európe, ktoré predstavujú výzvu pre takýto model občianstva. Sú to napr.:

- etnické konflikty a nacionalizmus;
- globálne hrozby a neistota;
- rozvoj nových informačných a komunikačných technológií;
- environmentálne problémy;
- pohyby obyvateľstva;
- vynáranie sa nových foriem predtým potláčaných kolektívnych identít;
- požiadavka väčšej osobnej autonómie a nové formy rovnosti;
- oslabovanie sociálnej súdržnosti a solidarity medzi ľuďmi;
- nedôvera v tradičné politické inštitúcie, vo formy riadenia spoločnosti a v politických lídrov;
- rastúca vzájomná prepojenosť a závislosť – politická, hospodárska aj kultúrna – v regionálnom aj medzinárodnom meradle.

Na pozadí týchto výziev sa zreteľne črtá potreba občanov nového typu: občanov, ktorí sú nielen informovaní, ale aj **aktívni** – schopní prispieť k životu svojej komunity, krajiny a širšieho sveta a **prijat'** zaň **väčšiu zodpovednosť**.

2. Nový typ občianstva si vyžaduje nový typ vzdelávania

Tradičné modely vzdelávania nie sú jednoducho pripravené vychovať takých aktívnych, informovaných a zodpovedných občanov, akých moderné demokracie potrebujú. Významne im chýba schopnosť reagovať na požiadavky rýchlo sa meniaceho sociálneho, ekonomického, politického a kultúrneho prostredia – napr. v tom, že naďalej:

- neposkytujú učiacim sa príležitosť analyzovať a prediskutovať kontroverzné sociálne aj politické problémy, keďže kladú dôraz na vyučovanie vedomostí akademického typu v čase, keď záujem o tradičnú politiku a tradičné formy politickej angažovanosti zjavne upadá;
- zameriavajú sa na fragmentárne poznatky o jednotlivých disciplínach a klasické učenie typu “učiteľ–učebnica–študent” v čase rýchleho rozvoja nových informačných a komunikačných technológií;
- obmedzujú občiansku výchovu na faktografické informácie o „ideálnych” systémoch v čase, keď si občania majú osvojiť praktické schopnosti vlastnej účasti na demokratickom procese;
- podporujú dominantné kultúry a „spoločnú” národnú lojalnosť v čase, keď sa uznávanie kultúrnych rozdielov v politike aj v práve začalo považovať za zdroj demokratického kapitálu;
- zachovávajú odstup medzi vzdelávaním a súkromným životom učiacich sa a záujmami miestnej komunity v čase oslabovania sociálnej súdržnosti a solidarity;
- posilňujú tradičnú deliacu čiaru medzi formálnym a neformálnym ako aj neoficiálnym vzdelávaním v čase, keď vzdelávanie musí uspokojovať potreby celoživotného vzdelávania;
- podporujú formy vzdelávania a odbornej prípravy orientované na jednotlivý štát v čase rastúcej prepojenosti a vzájomnej závislosti na regionálnej aj medzinárodnej úrovni.

Potrebné sú nové formy vzdelávania, ktoré učiacich sa pripraví na **reálnu účasť** v spoločnosti – formy vzdelávania, ktoré sú rovnako praktické ako teoretické, zakotvené v každodennej realite ovplyvňujúcej učiacich sa a ich komunity a zabezpečené prostredníctvom účasti na živote v škole, ako aj prostredníctvom oficiálneho kurikula¹.

Nutnosť zabezpečiť takýto typ výučby stavia pred učiteľskú profesiu veľké výzvy. Znamená, že učitelia si musia osvojiť nové formy poznatkov, že sa musia vypracúvať nové učebné metódy, hľadať nové spôsoby práce a vytvárať nové formy profesionálnych vzťahov – tak s kolegami ako aj s učiacimi sa. Zdôrazňuje sa výučba vychádzajúca z aktuálneho diania pri pochopení historických systémov, kritické myslenie a vyučovanie zamerané na osvojenie si zručností a odovzdávanie vedomostí, kooperatívna činnosť namiesto izolovanej prípravy, odborná autonómia namiesto závislosti od centrálného diktátu. Vyžaduje sa zmena v spôsobe, akým sa pozeráme na učenie – od procesu orientovaného na učiteľa k učeniu prostredníctvom skúseností, účasti, výskumu a spoločných skúseností.

¹ Dürr, K., Spajic-Vrkaš, V. a Isabel Ferreira-Martins: *Strategies for learning democratic citizenship (Stratégie učenia sa demokratickému občianstvu)*. Rada Európy, DECS/EDU/CIT 16, 2000, s. 31-32.

3. Výchova k demokratickému občianstvu ako spoločný európsky prístup

Reagujúc na nutnosť posilniť a prehĺbiť demokraciu prostredníctvom vzdelávania sa Rada Európy a Európska únia snažia rozvíjať a podporovať nové formy výchovy k demokratickému občianstvu, ktoré by sa mohli použiť v celej Európe:

a) Rada Európy

Rada Európy v roku 1997 vypracovala komplexný projekt výchovy k demokratickému občianstvu, ktorý mal tri ciele: presnejšie vymedziť kľúčové pojmy, vypracovať stratégie vyučovania a učenia, a zaviesť a monitorovať inovačné učebné postupy v tzv. „miestach občianstva“.

V projekte sa uplatnil **nový prístup** k výchove k demokratickému občianstvu. Skombinoval myšlienku komplexnej praxe so stratégiami „zdola nahor“, vychádzal zo spoločných európskych hodnôt, a zameriaval sa na aktívne občianstvo a účasť prostredníctvom celoživotného vzdelávania v rôznych formálnych aj neformálnych vzdelávacích prostrediach.

V tomto prístupe sa odrážal vplyv *Vyhlásenia a programu výchovy k demokratickému občianstvu založenej na právach a povinnostiach občanov (Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship Based on the Rights and Responsibilities of Citizens)* Rady Európy z roku 1999, v ktorom sa uvádzalo, že výchova k demokratickému občianstvu by sa mala stať

„základným komponentom všetkých politík a postupov v oblasti vzdelávania, odbornej prípravy, kultúry a mládeže.“²

O rok neskôr európski ministri školstva prijali *Krakovskú rezolúciu a návrh spoločných usmernení pre výchovu k demokratickému občianstvu (Cracow Resolution and the Draft Common Guidelines for Education for Democratic Citizenship)*. Dokument novým spôsobom vymedzuje demokratické občianstvo, keď k predtým všeobecne uznávanému konceptu občianstva pridáva súbor nových dimenzií a novým spôsobom vykladá spôsob, akým by sa malo vyučovať a učiť. Demokratické občianstvo vníma predovšetkým ako pojem, ktorý zahŕňa viacero dimenzií – vrátane **politickej, právnej, sociálnej a ekonomickej**. Tým potvrdzuje názor, že demokratické občianstvo by sa malo vnímať ako niečo, čo existuje nielen na regionálnej a národnej úrovni, ale aj na **európskej a globálnej** úrovni.

Princípy a obsah výchovy k demokratickému občianstvu ďalej spresnil Výbor ministrov vo svojom odporúčaní Rec (2002)12 o výchove k demokratickému občianstvu.

² Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship Based on the Rights and Responsibilities of Citizens (Vyhlásenie a program výchovy k demokratickému občianstvu založenej na právach a povinnostiach občanov). Rada Európy, Štrasburg 1999.

V odporúčaní sa uvádza, že výchova k demokratickému občianstvu by mala byť jadrom tvorby politiky a reformy vzdelávania, a že

“ má zásadný význam pre plnenie prvoradej úlohy Rady Európy, ktorou je podpora slobodnej, tolerantnej, a spravodlivej spoločnosti.”³

Vymedzuje prístup k výchove k demokratickému občianstvu, ktorý:

- zahŕňa všetky formálne, neformálne a neoficiálne vzdelávacie aktivity, ktoré pripravujú jednotlivca na to, aby počas života konal ako aktívny a zodpovedný občan plne rešpektujúci práva iných;
- sa snaží prispievať k sociálnej súdržnosti, vzájomnému porozumeniu, dialógu medzi kultúrami a medzi náboženstvami a k solidarite – tým, že podporuje rovnosť medzi mužmi a ženami a nabáda na vytváranie harmonických a mierových vzťahov v národe aj medzi národmi;
- je faktorom zavádzania inovácií do organizácie a riadenia všeobecných vzdelávacích systémov, ako aj do obsahu kurikula a vyučovacích metód.

Formatted: Indent: Left: 1.9 cm, Hanging: 0.63 cm, Bulleted + Level: 1 + Aligned at: 1.9 cm + Tab after: 2.54 cm + Indent at: 2.54 cm

Takto ponímaná výchova k demokratickému občianstvu sa nemôže vtesnať do jednej disciplíny, vyučovacieho predmetu, vyučovacej metódy alebo metódy odborného vzdelávania, vzdelávacej inštitúcie alebo vzdelávacieho prostredia, učebného zdroja, skupiny učiacich sa alebo konkrétne vymedzenej doby štúdia. Je to **komplexný a celostný** prístup, ktorý z celoživotného pohľadu zahŕňa širokú škálu ďalších prístupov, programov a iniciatív, formálnych, neformálnych ako aj neoficiálnych – ako je občianska a politická výchova, ľudské práva, medzikultúrne vzdelávanie a výchova k mieru, globálna výchova, výchova k trvalo udržateľnému rozvoju atď.

Z tohto dôvodu sa považuje za **komplexný nástroj** na prehlbovanie poznatkov orientovaných na hodnoty, zručností založených na činnosti a schopností zameraných na zmenu, ktoré robia občana spôsobilým na produktívny život v pluralitnej demokracii. Výchova k demokratickému občianstvu v zmysle odporúčania podporuje najmä sebauvedomenie, kritické myslenie, slobodu voľby, rešpektovanie zdieľaných hodnôt, uznávanie odlišnosti, konštruktívne vzťahy s ostatnými a mierové riešenie konfliktov, ako aj globálnu perspektívu – všetky tieto prvky sú dôležité pre osobný rozvoj demokratického občana a demokratickej spoločnosti ako celku.

b) Európska únia

V Lisabonskej stratégii vyhlásenej v roku 2000 a v *Podrobnom pracovnom programe pre následné sledovanie cieľov systémov vzdelávania a odbornej prípravy v Európe (Detailed Work Programme on the Follow Up of the Objectives of Education and Training Systems in Europe)* z roku 2002 Európska únia zahŕňa **aktívne občianstvo** medzi svoje strategické ciele v záujme toho, aby sa Európa stala

“najkonkurencieschopnejšou a najdynamickejšou znalostnou ekonomikou sveta, schopnou udržateľného hospodárskeho rastu, s väčším počtom lepších pracovných miest a s vyššou sociálnou súdržnosťou”⁴.

Aktívne občianstvo sa uznáva ako dôležitý cieľ bolonského procesu, ktorý stanovuje ciele pre vyššie vzdelávanie a európske stratégie celoživotného vzdelávania, ako aj

³ Odporúčanie Výboru ministrov Rec (2002)12 o výchove k demokratickému občianstvu.

⁴ *Detailed Work Programme on the Follow Up of the Objectives of Education and Training Systems in Europe (Podrobný pracovný program pre následné sledovanie cieľov systémov vzdelávania a odbornej prípravy v Európe)*, 2002.

európsku politiku pre mládež. V súvislosti s mládežou Európska komisia vo svojom dokumente z roku 1991 *Nový stimul pre európsku mládež (A New Impetus for European Youth)* presadzuje nové formy spravovania spoločnosti v Európe založené na autonómii mládeže a aktívnom občianstve; biela kniha pod názvom *Spravovanie európskej spoločnosti (European Governance)* definuje otvorenosť, účasť, zodpovednosť, efektívnosť a súdržnosť ako kľúčové zásady správneho demokratického spravovania spoločnosti.

4. Potreba efektívnejších systémov vzdelávania učiteľov

Napriek tomu, že existuje všeobecná zhoda názorov na nutnosť vychovávať aktívneho, informovaného a zodpovedného občana, a že úloha vzdelávania sa pri výchove takéhoto občana takmer bez výnimky uznáva, súčasné fakty poukazujú na reálny rozpor medzi rečami o potrebe výchovy k demokratickému občianstvu a skutočnosťou.

Potvrdili to dve nedávne štúdie, ktoré vypracovala Rada Európy: *Prieskum stavu politík v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu a riešenie rozmanitosti v juhovýchodnej Európe (Stocktaking Research on Policies for Education to Democratic Citizenship and Management of Diversity in Southeast Europe)* a *Celoeurópsky prieskum politík v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu (All European Study on EDC Policies)*.

Medzi najdôležitejšie poznatky štúdie Rady Európy *Celoeurópsky prieskum politík v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu* patrí zistenie značného, ba priam priepastného „rozdielu“ vo všetkých členských štátoch na všetkých úrovniach a vo všetkých rezortoch školstva medzi cieľmi politiky výchovy k demokratickému občianstvu a zabezpečením potrebných zdrojov – informačných, ľudských, finančných a technologických – umožňujúcich premeniť tieto zábery na účinnú reálnu politiku a postupy.

Celoeurópsky prieskum politík v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu dospel najmä k záveru, že:

„napriek dôležitosti, ktorá sa výchove k demokratickému občianstvu pripisuje v politických vyhláseniach, systémy vzdelávania učiteľov nepodporujú dostatočným spôsobom úsilie o jej zavedenie”.⁵

Celkovo sa zistilo, že práci so začínajúcimi učiteľmi alebo ďalšiemu vzdelávaniu učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu sa venuje veľmi malá systematická podpora. Vo väčšine prípadov bolo ďalšie vzdelávanie učiteľov výsledkom jednorazových iniciatív, školiacich schém jednotlivých škôl alebo spolupráce medzi školou a občianskou spoločnosťou. Pokiaľ sa objavili nejaké iniciatívy v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu v rámci práce so začínajúcimi učiteľmi, tieto mali skôr všeobecný charakter. Len v malom počte prípadov sa jednotlivé systémy vzdelávania učiteľov súvisiace s výchovou k demokratickému občianstvu zlúčili do jedného vládneho programu alebo do jedného systému výchovy k demokratickému občianstvu – výnimkami sú Združenie pre výchovu k občianstvu v Anglicku, Federálne stredisko pre občiansku výchovu v Ruskej federácii, program českých univerzít pre vzdelávanie učiteľov „Nové horizonty“ a štúdium občianskej výchovy a občianstva pre študentov pedagogiky v Maďarsku.

⁵ *All-European Study on EDC Policies (Celoeurópsky prieskum politík v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu)*. Rada Európy, Štrasburg, DGIV/EDU/CIT (2004) 12, s. 22.

Toto pozorovanie možno pomerne ľahko vyvodit' dokonca aj zo štúdie o západnej Európe ako regiónu, ktorý má dlhoročné skúsenosti s výchovou k demokratickému občianstvu:

„Celkový obraz v regióne západnej Európy je taký, že tu existuje len obmedzené a sporadické vzdelávanie učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, ktoré je v prípade začínajúcich učiteľov väčšinou všeobecné a v prípade ďalšieho vzdelávania nepovinné. Táto situácia nie je v súlade s kľúčovou úlohou učiteľov pri rozvíjaní účinných postupov výchovy k demokratickému občianstvu. Nastoluje vážne otázky týkajúce sa schopnosti učiteľov efektívne podporovať aktívnejšie, participatívne prístupy, ktoré sú spojené s reformou výchovy k občianstvu či občianskej výchovy v mnohých krajinách“.⁶

Je nesporné, že úspešnosť výchovy k demokratickému občianstvu závisí od učiteľov. Práve učelia sprostredkujú a vysvetľujú učiacim sa nové pojmy a hodnoty, podporujú osvojovanie si nových zručností a kompetencií a vytvárajú podmienky, ktoré im umožňujú tieto zručnosti a kompetencie uplatňovať v každodennom živote doma, v škole aj v miestnej komunite.

Uznanie významu výchovy k demokratickému občianstvu v rámci prípravy na úlohu aktívnych a zodpovedných občanov znamená, že sa zvyšuje zodpovednosť učiteľov, pred ktorými stoja nové výzvy. Niektoré z týchto výziev už v roku 1987 konštatovala 15. stála konferencia ministrov školstva Rady Európy v Helsinkách. *Rezolúcia o nových výzvach pre učiteľov a o ich príprave (Resolution on new challenges for teachers and their education)* upriamuje pozornosť na typy pomoci a podpory, ktoré učelia potrebujú – vrátane pregraduálneho a ďalšieho vzdelávania, pri ktorom môžu získať osobné aj sociálne zručnosti potrebné na uplatňovanie nových foriem práce v triede, tímovú prácu a spoluprácu s miestnymi a inými partnermi, ako aj na pochopenie európskych hodnôt a ich sprostredkovanie mladým ľuďom v moderných pluralitných spoločnostiach. Potrebná je aj príprava zameraná na zoznámenie sa s interkultúrnou výchovou, vzdelávanie týkajúce sa ľudských práv a demokratického občianstva, európskych a globálnych otázok, a vzdelávanie o ochrane zdravia a bezpečnosti.

S novou úlohou výchovy k demokratickému občianstvu súvisia aj kategórie aktérov, ktorí by ju mali presadzovať. *Odporúčanie Rec (2002) 12 o výchove k demokratickému občianstvu* predpokladá aktívne zapojenie sa nielen učiteľov škôl, ale aj celého radu ďalších aktérov pôsobiacich vo formálnom aj neformálnom vzdelávaní – najmä školiteľov, poradcov, mediátorov a facilitátorov. Kvalita výchovy k demokratickému občianstvu preto závisí od prípravy a vzdelávania všetkých zainteresovaných strán pred tým, než začnú pôsobiť v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, ako aj potom.

Je preukázané, že snahy o zabezpečenie komplexného, interdisciplinárneho a dynamického vzdelávania, ktoré je pre učiteľov a ďalších aktérov nevyhnutné, boli doteraz neucelené a sporadické. Preto je nevyhnutné zriadiť vo všetkých členských štátoch účinnejšie systémy na realizáciu primeraných a koordinovaných vzdelávacích programov výchovy k demokratickému občianstvu v rámci pregraduálneho aj ďalšieho vzdelávania.

5. Faktory ovplyvňujúce programy prípravy učiteľov

Po načrtnutí rozhodujúcej úlohy učiteľského vzdelávania pri uplatňovaní politiky výchovy k demokratickému občianstvu sa teraz zameriame na niektoré kľúčové faktory dotýkajúce sa

⁶ Kerr, D.: *Regional Report on the Western Europe region in the framework of the All-European Study on EDC Policies (Regionálna správa o regióne západnej Európy v rámci Celoeurópskeho prieskumu politik v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu)*. Rada Európy, Štrasburg 2003, s. 38.

zabezpečovania a povahy prípravy **učiteľov** – hoci mnohé z týchto otázok sa vzťahujú aj na ostatných relevantných aktérov. Tieto faktory možno rozdeliť na dve široké kategórie: faktory vyplývajúce z povahy výchovy k demokratickému občianstvu a spôsobu jej zavádzania do škôl; faktory vyplývajúce z povahy existujúcej prípravy učiteľov.

a) Faktory vyplývajúce z povahy výchovy k demokratickému občianstvu

Povaha výchovy k demokratickému občianstvu a spôsob, akým sa v súčasnosti zavádza do škôl, má významné dôsledky na organizáciu a povahu vzdelávania učiteľov. Napríklad:

- 1. Výchova k demokratickému občianstvu je vyučovacím predmetom a zároveň aj prístupom uplatňovaným na úrovni celej školy.** Jej súčasťou je vyučovanie samostatných predmetov, kroskurikulárna práca, demokratické postupy v škole a zapájanie komunity. Znamená to, že vzdelávanie je otázkou, ktorá sa všeobecne týka *všetkých učiteľov a osobitne učiteľov konkrétnych predmetov* – najmä výchovy k občianstvu alebo občianskej výchovy a s nimi úzko súvisiacich „nosných“ predmetov, ako sú dejepis, politológia alebo náuka o spoločnosti. Keďže výchova k demokratickému občianstvu je procesom, ktorý sa dotýka celej školy, vzdelávanie sa vzťahuje aj na *riaditeľov škôl a členov vedenia školy*. S tým súvisí potreba zabezpečovať prípravu učiteľov na *viacerých úrovniach* vrátane:
 - obsahu kurikula
 - metodiky vyučovania a učenia
 - riadiacich schopností
 - schopností práce s ľuďmi a participácie.
- 2. Výchova k demokratickému občianstvu má tendenciu rozvíjať sa „zdola nahor“**, najmä v krajinách s decentralizovanými systémami vzdelávania a vysokým stupňom autonómie učiteľov. Pokiaľ tomu tak je, vzdelávanie učiteľov – ak existuje – je väčšinou fragmentárne a nesystematické, a pozostáva z jednotlivých vzdelávacích kurzov, seminárov alebo konferencií, ktoré úplne alebo čiastočne zabezpečuje kombinácia domácich a medzinárodných mimovládnych alebo medzivládnych organizácií, pedagogických ústavov a profesijných združení. Znamená to, že treba *prehodnotiť* celkovú úroveň a povahu systémov existujúcich v jednotlivých členských štátoch a zabezpečiť *koordinovanejší prístup* k ich ďalšiemu fungovaniu na regionálnej aj celoštátnej úrovni.
- 3. Výchova k demokratickému občianstvu je inovačným konceptom.** Demokratizácia vzdelávania má významné dôsledky na školy aj na učiteľov. Za istých okolností znamená, že krajiny musia pomerne radikálne a od základu preorientovať vyučovanie – platí to najmä pre vzdelávacie systémy, v ktorých prevládajú tradičné prístupy k výučbe a vzdelávaniu „zhora nadol“ a hierarchické prístupy k autorite. Potrebne sú teda vzdelávacie aktivity, ktoré majú *širší záber*, než aký býva bežný pri príprave pedagógov, a ktoré riešia zásadné otázky spojené s budovaním *otvorenejších, participatívnejších a demokratickejších štýlov vyučovania a učenia*. Najmä v súvislosti s ďalším vzdelávaním to môže znamenať, že učitelia sa budú musieť v značnej miere *odúčať* starým a zakoreneným vyučovacím procesom a praktikám. Didaktickú orientáciu vyučovania, pri ktorej má vedúcu úlohu učiteľ, dominuje používanie učebníc a kladie sa dôraz na vedomosti, musí nahradiť orientácia zdôrazňujúca účasť

študentov, širší okruh vyučovacích metód a prístup zameraný skôr na nadobúdanie zručností.

4. **Koncept výchovy k demokratickému občianstvu sa nie vždy jasne chápe.** Niektorí predstavitelia praxe aj rozhodovacie orgány majú tendenciu za istých okolností vnímať výchovu k demokratickému občianstvu a jej úlohu v škole *zúženým spôsobom*. Ciele výchovy k demokratickému občianstvu sa napríklad nezriedka stotožňujú s výchovou „dobrých“ občanov v zmysle zdvorilých a ohľaduplných jedincov. Takto chápaná výchova k demokratickému občianstvu na škole sa obmedzuje na posilňovanie takých vlastností študentov, ako je starostlivosť a ohľaduplnosť, a na vytváranie príležitostí robiť „dobré skutky“, namiesto toho, aby intelektuálne stimulovala mladých ľudí k napĺňaniu ich postavenia ako občanov v spoločnosti. Iným typom nepochopenia je výchova k demokratickému občianstvu, ktorá sa považuje jednoducho za istý druh vyučovacej metódy bez špecifického obsahu – často pomerne všeobecne označovanej ako „diskusia“. Inde to je zasa stotožňovanie výchovy k demokratickému občianstvu s osobným rozvojom – t. j. s budovaním a posilňovaním sebadôvery, sebaúcty atď. Takto chápaná výchova k demokratickému občianstvu má v očiach rozhodovacích orgánov a predstaviteľov praxe v inštitúciách celkom prirodzene nízky status v porovnaní s ostatnými predmetmi, a preto sa jej pri vzdelávaní učiteľov pripisuje nízka priorita. Pri zabezpečovaní vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu bude preto v mnohých prípadoch nevyhnutné zaoberať sa na najzákladnejšej úrovni samotným *konceptom výchovy k demokratickému občianstvu*, ako ho vnímajú učitelia, a s ním súvisiacimi *postojmi – či predsudkami*. Pri vzdelávacích programoch nemožno automaticky predpokladať, že učitelia pochopia zmysel výchovy k demokratickému občianstvu – aspoň tak, ako sa dnes všeobecne vníma na úrovni formulácie politiky v členských štátoch –, alebo že ju považujú za dobrú vec.
5. **Výchova k demokratickému občianstvu sa v rôznych krajinách zabezpečuje odlišnými spôsobmi.** V niektorých krajinách sa výchova k demokratickému občianstvu zabezpečuje prostredníctvom kroskurikulárneho prístupu, zatiaľ čo v iných prípadoch sa považuje za súčasť jedného alebo viacerých vyučovacích predmetov, ako je náuka o spoločnosti, dejepis alebo zemepis. V niektorých krajinách je výchova k demokratickému občianstvu povinným alebo voliteľným vyučovacím predmetom, v iných krajinách pre ňu neexistujú žiadne programy. Výchova k demokratickému občianstvu môže byť označovaná rôzne – napr. občianska výchova, výchova k občianstvu, výchova k ľudským právam, interkultúrna výchova, výchova charakteru, globálna výchova. Môže mať rôzne ciele a zdôrazňovať rôzne veci, alebo používať rozdielne vyučovacie metódy. Môže sa zabezpečovať výlučne vo formálnom prostredí, alebo sa môže rozšíriť aj o neformálne a neoficiálne učenie. Pri príprave vzdelávacích programov treba zohľadniť tieto praktické rozdiely a zvážiť, do akej miery sú odrazom rozdielných konceptualizácií výchovy k demokratickému občianstvu, a do akej miery sa ich prostredníctvom budujú rozdielne kompetencie občanov. Táto rozdielnosť by mohla reálne oslabiť presadzovanie spoločného európskeho prístupu k vzdelávaniu, a tým aj rozvíjanie spoločnej demokratickej kultúry v Európe.

b) Faktory vyplývajúce z povahy prípravy učiteľov

Niektoré faktory, ktoré vplývajú na rozvoj vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, vyplývajú z povahy prípravy učiteľov v súčasnosti:

1. **Prípravu učiteľov zabezpečuje široký okruh poskytovateľov.** Patria k nim vládne inštitúcie, mimovládne a medzivládne organizácie, pedagogické ústavy, odborné obce, súkromné aj komerčné spoločnosti. Výsledkom tejto situácie často býva fragmentárne vzdelávanie, čo znamená, že vládne inštitúcie niekedy nepoznajú úroveň alebo kvalitu vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu v krajine. Pri vypracúvaní programov prípravy učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je preto dôležité zistiť, ktoré *spôsoby jej zabezpečovania* sú v jednotlivých členských štátoch k dispozícii, a ako by ich bolo možné *koordinovať* a *podporovať*.
2. **Učítelia základných aj stredných škôl majú spravidla prístup k rôznym formám vzdelávania.** Príprava pedagógov zvyčajne odráža skutočnosť, že učítelia základných škôl sú zameraní skôr všeobecne, zatiaľ čo učítelia stredných škôl sa špecializujú na jednotlivé predmety. To znamená, že pre prípravu učiteľov *základných škôl* v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu sú pravdepodobne potrebné značne rozdielne formy vzdelávania než pre učiteľov *stredných škôl* – tak v rámci pregraduálneho ako aj ďalšieho vzdelávania.
3. **Požiadavky na vzdelávanie začínajúcich a vzdelávanie skúsených učiteľov sú veľmi rozdielne.** Pregraduálne vzdelávanie má spravidla úplne odlišnú štruktúru než ďalšie vzdelávanie, čo súvisí s rozdielnymi potrebami učiteľov v rôznych štádiách ich pracovnej dráhy. Pregraduálne vzdelávanie zvyčajne organizuje alebo potvrdzuje štát a zabezpečujú ho vysoké školy, pedagogické inštitúty, vzdelávacie inštitúcie alebo komerčné spoločnosti, a je relatívne dlhodobé – často trvá 3 alebo 4 roky. Na druhej strane ďalšie vzdelávanie môže mať rôzne formy – od príležitostných seminárov alebo workshopov až po získanie ďalšieho vysokoškolského titulu. Znamená to, že *pregraduálna príprava v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu bude mať pravdepodobne iný charakter ako ďalšie vzdelávanie. Za istých okolností by to mohlo tiež znamenať, že v prípade obmedzených zdrojov sa v národnej stratégii bude treba rozhodnúť* pre podporu jedného alebo druhého z nich – napr. kurzy ďalšieho vzdelávania sú v praxi často vhodnejšie na prípravu väčšieho počtu učiteľov v krátkom časovom úseku, pričom sú aj lacnejšie ako programy pre začínajúcich učiteľov.
4. **Ďalšie vzdelávanie je často dobrovoľné.** V menej centralizovaných systémoch vzdelávania sa rozhodnutie o tom, či sa zúčastníť vzdelávacieho seminára alebo prihlásiť na vzdelávací kurz, často ponecháva na samotných učiteľov. Finančné prostriedky na pokrytie nákladov – pre jednotlivcov alebo pre školu – môžu, ale nemusia byť k dispozícii. Na prijatie systematickejšieho prístupu k vzdelávaniu v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je dôležité vytvoriť okrem povinných foriem aj ďalšie *mechanizmy* povzbudzujúce učiteľov k tomu, aby využili možnosť ďalšieho vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, alebo motivovať školy k tomu, aby venovali väčšiu pozornosť vzdelávacím potrebám ich učiteľov v tejto oblasti – napr. tým, že prepoja vzdelávanie s kariérnym postupom učiteľa alebo s plánmi zlepšovania či rozvoja školy.
5. **Pri vzdelávaní učiteľov sa v čoraz väčšej miere používajú nové technológie.** Na podporu prípravy učiteľov, najmä ďalšieho vzdelávania, sa systematicky využívajú

internetové zdroje. Patria sem prípadové štúdie, informácie o štýloch vyučovania, materiály o vzorových hodinách a pomôcky na sebahodnotenie, ktoré majú niekedy podobu balíkov materiálov pre diaľkové štúdium. Vynára sa tak otázka, ako čo najlepšie rozvinúť *zdroje on-line* s cieľom zabezpečiť jednotlivé aspekty vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu.

KAPITOLA 2

PODPORNÉ ŠTRUKTÚRY A MECHANIZMY

Účinnosť politiky vzdelávania učiteľov závisí v prvom rade od kvality štruktúr a mechanizmov určených na jeho podporu a disponibilných zdrojov na zabezpečenie jeho cieľov – informačných, ľudských, finančných aj technologických. Platí to pre výchovu k demokratickému občianstvu, aj pre všetky ostatné aspekty vzdelávania.

Proces budovania štruktúr potrebných na podporu vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu však v mnohých krajinách nie je dostatočne rozvinutý ani v oblasti tvorby politiky, ani v praxi. V tejto kapitole si všímame niektoré kroky, ktoré by bolo možné prijať na zabezpečenie **jednoduchšieho** a **komplexnejšieho** prístupu.

Uvedomujeme si, že jednotlivé krajiny sa nachádzajú v rôznych štádiách tohto procesu. Nie všetky európske krajiny zdieľajú rovnakú históriu a tradície vzdelávacieho systému, ani nemajú prístup k rovnakej úrovni zdrojov potrebných na praktické uplatňovanie politiky výchovy k demokratickému občianstvu. Hoci v niektorých krajinách vzdelávanie učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu zaznamenalo značný pokrok, v iných sa stále nachádza len na základnej úrovni.

1. Tvorba politiky

Vypracúvanie systematického prístupu k vzdelávaniu v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu sa začína na úrovni politického rozhodovania. Toto zasa vychádza z politickej vôle. Preto treba **písomne vypracovať politiku**, ktorá výslovne stanovuje potrebu celoštátneho prístupu k vzdelávaniu učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu a záväzok vyčleniť zdroje potrebné na jej praktické uplatňovanie. V ideálnom prípade by sa mala vzťahovať na pregraduálne aj ďalšie vzdelávanie, hoci v prípade nedostatku zdrojov sa môže – aspoň krátkodobo – obmedziť len na ďalšie vzdelávanie. Jej súčasťou by mal byť aj záväzok vytvoriť priestor pre štátnych aj neštátnych aktérov pôsobiacich v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu – najmä pokiaľ ide o dôležitú úlohu, ktorú môžu hrať a hrajú mimovládne organizácie.

Celoštátna politika, ktorá je založená na nedostatočnom alebo slabom pochopení súčasnej situácie, nemá nádej na úspech. Preto je dôležité, aby jej prijatiu predchádzal **audit** a **vyhodnotenie** už existujúcich vzdelávacích iniciatív v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, ako aj vyhodnotenie súčasných potrieb.

2. Uplatňovanie politiky

V rámci štátnych inštitúcií je nevyhnutné jednoznačne vymedziť **zodpovednosť** za uplatňovanie politiky v tejto oblasti. Pokiaľ sa o túto zodpovednosť – napr. za zabezpečovanie pregraduálneho a ďalšieho vzdelávania – delia rôzne oblasti verejnej správy, treba zabezpečiť ich celkovú **koordináciu**, napr. prostredníctvom ministerstiev, pedagogických ústavov, národných vzdelávacích stredísk pre výchovu k demokratickému občianstvu alebo profesijných orgánov. Ak to podmienky umožňujú, existujú aj argumenty v prospech regionálnej koordinácie vrátane regionálnych poradcov.

Koordináciu na národnej úrovni si však nemožno zamieňať s centralizovaným, autoritatívnym prístupom k uplatňovaniu politiky, čiže s prístupom „zhora nadol“. V mnohých krajinách je pre utváranie výchovy k demokratickému občianstvu charakteristické, že prvky výchovy k demokratickému občianstvu sa do učebných osnov aj do kultúry školy zavádzali na základe iniciatív vychádzajúcich z najnižšej úrovne – zo systémov uplatňovaných na jednotlivých školách alebo zo spolupráce medzi školou a občianskou spoločnosťou –, často s podporou mimovládnych organizácií alebo „štartovacích“ opatrení vlády. Z povahy samotného konceptu výchovy k demokratickému občianstvu zároveň vyplýva nutnosť vytvárať príležitosti na rozvoj iniciatív „zdola nahor“. Najvyšším cieľom výchovy k demokratickému občianstvu je pripraviť ľudí na život v demokratickejšej spoločnosti a jedným zo spôsobov, ako to docieľiť, je rozvíjať **demokratickejšiu kultúru vzdelávania**.

Takýmto spôsobom chápaná národná koordinácia nespočíva vo vydávaní príkazov ústrednou vládou, ale skôr v zjednocovaní rôznorodých vzdelávacích iniciatív v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu do **jedného systematického národného alebo federálneho programu alebo systému uplatňovania politiky**. Znamená to hľadať cesty na podporu dobrovoľných aktivít jednotlivcov, škôl a miestnych sietí, a na monitorovanie a hodnotenie kvality nimi zabezpečovaného vzdelávania.

3. Pregraduálne vzdelávanie

Prvým krokom pri rozvoji výchovy k demokratickému občianstvu v rámci pregraduálneho vzdelávania je jej zavedenie ako **všeobecného prvku** do prípravy všetkých učiteľov. Na úrovni základnej školy by sa to malo robiť v kontexte celoškolského kurikula, ako istá forma kroskurikulárnej kompetencie. Na stredoškolskej úrovni je najvhodnejšie využívať kontext špecializovaných predmetov, napr. výchovy k demokratickému občianstvu prostredníctvom predmetu náuka o spoločnosti atď.

V každom prípade by sa vzdelávanie malo vzťahovať na obsah aj na metodiku výchovy k demokratickému občianstvu – vrátane jej uplatňovania pri vyučovaní ostatných predmetov – a na otázky súvisiace s tvorbou demokratickejšieho a participatívnejšieho prístupu k životu v škole ako takému.

V rámci druhého kroku by sa do vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu na stredoškolskej úrovni mal vniesť **prvok istej špecializácie** – napr. kurzy, v ktorých sa výchova k demokratickému občianstvu vyučuje spoločne s iným predmetom, alebo ako „druhý predmet“ učiteľa. Tento spôsob bude o to účinnejší, čím bližší je vzťah medzi výchovou k demokratickému občianstvu a druhým predmetom. Najvhodnejším druhým predmetom je pravdepodobne dejepis, náuka o spoločnosti alebo politológia, čo však nevyklučuje predmety, ako je zemepis alebo vyučovanie materinského jazyka – alebo náboženská výchova, ak sa pri nej používa nekonfesijný, multináboženský prístup.

Tretím krokom je zavádzanie výchovy k demokratickému občianstvu ako **špecializovaného predmetu** na stredoškolskej úrovni – alebo v prípade spoločných predmetov zabezpečenie nadradenosti výchovy k demokratickému občianstvu. Sem možno zaradiť aj vzdelávanie o tom, ako koordinovať iniciatívy v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu v rámci celej školy, a tak položiť základy na prípravu ostatných učiteľov na používanie techník výchovy k demokratickému občianstvu.

Akokoľvek sú vzdelávacie kurzy alebo postgraduálne programy užitočné, pregraduálne vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu môže byť skutočne účinné len vtedy, ak existujú **dodatočné podporné štruktúry a mechanizmy**. Patria k nim:

1. Odborné stáže na školách alebo špecializované školy na návčik

V rámci pregraduálneho vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je nevyhnutné umožniť začínajúcim učiteľom **návčik** v reálnom prostredí. Preto treba zaviesť systém odborných stáží na školách alebo systém škôl špecializovaných na návčik. V prípade odbornej stáže na škole je dôležité, aby vybraná škola bola príkladom správnej praxe v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu a bola schopná stážistom ponúknuť možnosť získať prax v rôznych prostrediach, aj odbornú podporu. Ak sa výchova k demokratickému občianstvu v školách ešte len zavádza, môže byť potrebné venovať pozornosť ich príprave na túto úlohu, čo je samo osebe súčasťou vzdelávania.

2. Normy a kompetencie špecificky súvisiace s výchovou k demokratickému občianstvu

Na zabezpečenie kvality pregraduálneho vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu – najmä ak je do neho zapojený širší okruh inštitúcií rôzneho druhu – je užitočné vymedziť súbor špecifických noriem alebo kompetencií pre výchovu k demokratickému občianstvu, ktoré by sa mali stať súčasťou kvalifikácie na vykonávanie učiteľskej profesie. Hoci odborné normy a kompetencie existujú na všeobecnej úrovni vo viacerých krajinách, doteraz sa len málokedy špecificky uplatňovali vo vzťahu ku konkrétnemu predmetu – pozri dokument Rady Európy DGIV/EDU/CIT (2000) 21, Education to Democratic Citizenship: a Lifelong Learning Perspective (Výchova k demokratickému občianstvu: perspektíva celoživotného vzdelávania), Cesar Birzea, s. 83.

3. Monitorovanie kvality

Popri existencii odborných noriem by malo byť tiež možné **vyhodnotiť** mieru, do akej pregraduálne vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu rozvíja potrebné zručnosti začínajúcich učiteľov. Preto treba zaviesť systém celkového hodnotenia alebo zaistenia kvality či oficiálnej inšpekcie inštitúcií a organizácií zabezpečujúcich vzdelávanie.

4. Práca so začínajúcimi učiteľmi

Po skončení pregraduálneho vzdelávania je vhodné poskytnúť začínajúcim učiteľom istý čas – napríklad jeden rok – na to, aby si po nástupe do zamestnania mohli upevniť nadobudnuté vedomosti. Okrem iného by to malo znamenať **kratší pracovný úväzok** napr. v rozsahu 75% alebo 80% a istý systém odbornej podpory.

5. Odborná podpora

Odborná podpora sa v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu môže začínajúcim učiteľom poskytovať zvonka – napr. prostredníctvom inštitúcií alebo organizácií zabezpečujúcich úvodné vzdelávanie, profesijných združení, vládnych inštitúcií alebo iných orgánov. Mala by sem však patriť aj **podpora vnútri školy**. Znamená to, že by sa

mal vytvoriť systém odborných mentorov alebo tútorov, t. j. učiteľov, ktorých úlohou by bolo vykonávať dohľad a poskytovať podporu začínajúcim učiteľom pri práci v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu. Chápanie tejto úlohy do istej miery závisí od toho, či sa výchova k demokratickému občianstvu vníma ako všeobecná kompetencia, ktorá sa očakáva od všetkých učiteľov, ako osobitný predmet, alebo oboje.

V každom prípade však mentori musia mať k dispozícii **čas vyčlenený** na plnenie tejto úlohy, t. j. na sledovanie práce učiteľa na vyučovacej hodine a na osobnú interakciu. Potrebujú aj **odbornú prípravu**. Na to, aby sa niekto stal odborným mentorom, nestačí, aby bol dobrým učiteľom výchovy k demokratickému občianstvu. Predpokladá to účasť na školeniach alebo seminároch o mentoringu v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu alebo balík „úvodu do práce mentora“ (spolu s paralelným balíkom určeným pre samotných adresátov). Takto chápané vzdelávanie mentorov sa môže stať istou samostatnou formou ďalšieho vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu.

4. Ďalšie vzdelávanie

Prvým krokom pri rozvíjaní systematického prístupu k ďalšiemu vzdelávaniu v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je **audit** celej škály vzdelávacích aktivít existujúcich v krajine. Je pravdepodobné, že ich organizujú a zabezpečujú rôzni poskytovatelia vrátane mimovládnych a medzivládnych organizácií, inštitúcií pre vyššie vzdelávanie a súkromných alebo komerčných spoločností.

Druhým krokom je začať organizovať všetky tieto aktivity do **jednotného programu** a rozhodnúť, ktorým z nich sa poskytne aktívna podpora na celoštátnej úrovni, a ktoré prípadné nedostatky v ich poskytovaní sa budú riešiť ako prvé. Netreba si to však zamieňať s akýmsi centralizovaným vzdelávacím programom, ktorý až do najmenších podrobností diktuje ústredná vláda. Ide skôr o to, ako viaceré rôzne aktivity na miestnej a regionálnej úrovni zoskupiť do jedného systematického prístupu s cieľom zvýšiť ich efektívnosť.

Z hľadiska všeobecnej stratégie je možný celý rad rôznych spôsobov postupu alebo oblastí podpory:

- vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu určené pre riaditeľov škôl, vyšších riadiacich pracovníkov a členov vedenia školy
- všeobecné vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu určené pre všetkých učiteľov
- špecifické vzdelávanie určené pre učiteľov špecializovaných na výchovu k demokratickému občianstvu
- vzdelávanie určené pre školiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu v škole alebo v danej lokalite.

Pokiaľ ide o metodiku, vzdelávanie sa môže zamerať buď na jednotlivcov, inštitúcie (napr. ak sa školenie robí pre všetkých pracovníkov školy naraz), alebo oboje.

Najmä v situáciách, keď sa výchova k demokratickému občianstvu nachádza len v počiatočnom štádiu, alebo v prípade nedostatku zdrojov, je vhodné sústrediť podporu na už existujúce **iniciatívy na najnižšej úrovni**. Duchu výchovy k demokratickému občianstvu zodpovedá aj podpora foriem „zdola nahor“, napr. miestnych dobrovoľníckych sietí, komunít

pre rovnakú prax alebo rovesníckych skupín. Komunita pre rovnakú prax je širšia skupina ľudí, ktorí uznávajú a podporujú rovnaké vzdelávacie koncepcie a postupy, pričom všetci nemusia danú činnosť priamo vykonávať. Rovesnícka skupina je malá, miestna skupina predstaviteľov praxe, ktorí sa stretávajú s cieľom poskytnúť si vzájomnú podporu v súvislosti s niektorými aspektmi ich praxe.

Pri zabezpečovaní efektívneho systému ďalšieho vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu sú dôležité viaceré **dodatočné podporné štruktúry a mechanizmy**. Patria k nim:

1. Študijné materiály

Študijné materiály pre ďalšie vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu môžu mať rôznu podobu, napr. prípadové štúdie, stratégie vyučovania, techniky hodnotenia, vzorové hodiny, pracovné schémy, vzorové školské aktivity atď. Môžu byť založené na používaní internetu alebo mať formu balíka diaľkového vzdelávania či odbornej príručky. Môžu mať aj formu kurikulárnych materiálov, napr. učebníc alebo príručiek, ktoré majú v sebe zabudovaný prvok vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, alebo sú zostavené tak, aby učiteľov zasvätili do používania nových foriem práce.

Osobitne účinnou a hospodárnou formou sprostredkovania správnych postupov pre veľký počet učiteľov a škôl sú vzdelávacie videomateriály. Medzi ich výhody patrí možnosť demonštrovať príklady praxe výchovy k demokratickému občianstvu v reálnom čase.

Študijné materiály by mali umožniť učiteľom nielen osvojiť si pedagogické zručnosti potrebné na výchovu k demokratickému občianstvu, ale aj pochopiť jej podstatu a naučiť sa pracovať ako „učitelia–výskumníci“.

2. Zaistenie kvality

Zaistenie kvality je mechanizmom na zvýšenie účinnosti výchovy k demokratickému občianstvu na úrovni školy. Umožňuje školám hodnotiť svoje výsledky, robiť audit existujúcej úrovne zručností a vedomostí učiteľov a identifikovať ich rozvojové potreby. V niektorých krajinách sú už k dispozícii pomôcky na sebahodnotenie učiteľov výchovy k demokratickému občianstvu, ktoré im umožňujú vyhodnotiť úroveň ich vedomostí, zručností a odbornej spôsobilosti, ako aj pomôcky na sebahodnotenie škôl ako inštitúcií. Jednou z nich je napr. „Pomôcka pre sebahodnotenie školy v oblasti výchovy k občianstvu“ (The School Self-Evaluation Tool for Citizenship Education), ktorú uverejnilo Združenie pre výchovu k občianstvu (Association for Citizenship Teaching) v Anglicku. Pozri aj *Pomôcku pre zaistenie kvality výchovy k demokratickému občianstvu v školách (Tool for Quality Assurance of EDC in Schools)* (pomôcka č. 4), ktorú spoločne vypracovali UNESCO, CEPS (Slovinsko) a Rada Európy.

3. Akreditácia a formálna kvalifikácia

Ďalším spôsobom podpory ďalšieho vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je štátom potvrdená akreditácia alebo certifikácia vzdelávacích kurzov. Systém **formálnej kvalifikácie** je efektívnejší, keď je úzko prepojený s osobným kariérnym rozvojom učiteľov alebo s plánmi rozvoja či zdokonaľovania školy. Cieľom akreditácie

nie je vydávať „licencie“ v zmysle cenzurovania niektorých typov postupov, ako tomu bolo niekedy v minulosti, ale motivovať učiteľov k tomu, aby sa dobrovoľne zúčastnili na ďalšom vzdelávaní tým, že sa rozvoj ich kompetencií prepojí s finančnou odmenou alebo osobným rastom.

4. Špecializované vzdelávanie a demonštračné školy

Vytvorenie systému škôl pôsobiacich ako „**centrá excelentnosti**“ v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu môže mať dvojitú funkciu – umožniť kvalitnú odbornú stáž pre učiteľov po absolvovaní pregraduálnej prípravy a zabezpečiť zariadenia na ďalšie vzdelávanie. Údaje o takýchto „centrách excelentnosti“ by sa mohli uverejňovať na internetových portáloch ministerstiev školstva, miestnych odborov školstva alebo prostredníctvom neformálnych vzdelávacích sietí.

5. Profesionálne združenie

Silné profesionálne združenie pre oblasť výchovy k demokratickému občianstvu s celoštátnou pôsobnosťou môže podporovať odbornú prípravu v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu najrôznejšími spôsobmi – napr. organizovaním a koordináciou kurzov, seminárov a workshopov s cieľom šíriť výskumné poznatky a zriaďovať miestne siete predstaviteľov praxe. Mohlo by byť aj **národným kontaktným miestom** pre vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, ktoré by vydávalo odborný časopis, bulletin, alebo by sa mohlo stať národným strediskom pre výchovu k demokratickému občianstvu.

KAPITOLA 3

KOMPETENCIE UČITEĽOV

V tejto kapitole hovoríme o odborných kompetenciách a predpokladoch potrebných na to, aby učitelia mohli podporovať žiakov pri výchove k demokratickému občianstvu.

Najprv treba zväžiť ciele a účel výchovy k demokratickému občianstvu. Základným cieľom je povzbudiť žiakov a podporiť ich v tom, aby sa stali **aktívnymi, informovanými a zodpovednými občanmi**.

Takíto občania:

- **sú si vedomí** svojich občianskych práv a povinností
- **sú informovaní** o spoločenskom aj politickom dianí
- **zaujímajú sa** o ostatných ľuďoch
- **vedia prezentovať** svoje názory aj argumenty
- **sú schopní** ovplyvňovať svet okolo seba
- **sú aktívnymi členmi** svojich komunit
- **sú zodpovední** vo svojom občianskom konaní.

1. Čo sa musia študenti naučiť v rámci výchovy k demokratickému občianstvu?

Pomáhať žiakom stať sa aktívnymi občanmi znamená oveľa viac, než poskytovať im faktografické informácie o ústave alebo o súdnom systéme ich krajiny. Patria sem aj praktické a konceptuálne vedomosti, celý rad zručností a schopností, ako aj postoje a hodnoty.

Užitočné je vnímať ich ako **tri prvky** výchovy k demokratickému občianstvu:

- **vedomosti a porozumenie**
- **zručnosti a schopnosti**
- **postoje a hodnoty**

Tieto tri rozdielne prvky sú navzájom **vnútorné prepojené**. Dôvodom je, že hoci demokratické občianstvo môže byť predmetom akademického štúdia ako samostatná disciplína, predstavuje najmä praktickú aktivitu. Jeho jednotlivé prvky by sa teda mali vyučovať spoločne a nie oddelene. Učitelia s kvalifikáciou na výchovu k demokratickému občianstvu si musia nielen uvedomovať vzájomnú prepojenosť týchto troch prvkov v každej etape vzdelávania mladého človeka, ale musia aj vedieť, ako ich praktickým spôsobom integrovať pri vyučovaní (pozri prípadovú štúdiu o Dni práv detí v Banja Luke v ďalšom texte).

Tieto tri prvky výchovy k demokratickému občianstvu sa vzťahujú na **štyri dimenzie** aktívneho občianstva:

- **politická**
- **právna**
- **sociálna**

- **ekonomická**

Každá dimenzia si vyžaduje aktívne vedomosti a porozumenie; zručnosti a schopnosti; a postoje a hodnoty. Každá z nich potom žiakom umožňuje začleniť sa do spoločnosti, čerpať z kultúrnych tradícií a histórie krajiny, v ktorej žijú, hľadať si zamestnanie a zapájať sa do politického rozhodovania.

Hoci konkrétne prvky výchovy k demokratickému občianstvu sú pri výučbe aj v praktickom živote navzájom prepojené, najlepšie je opísať ich osobitne.

a) Vedomosti a porozumenie

To, čo by mal človek vedieť a chápať v súvislosti s výchovou k demokratickému občianstvu, je odrazom základnej štruktúry politiky, ktorú možno súhrnne vyjadriť tromi prvkami: politika vychádza z *inštitucionálneho rámca*, politika je v zásade *procesom rozhodovania*, a politika sa zameriava na riešenie komplexných *otázok*, od ktorých závisí budúcnosť spoločnosti:

- **Pochopenie inštitucionálneho rámca**
 - Politika – ako funguje náš demokratický systém?
 - Právo – ktoré orgány a inštitúcie sú zapojené do procesu prijímania zákonov a rozhodnutí?
 - Ekonomika – ako sú zorganizované verejné financie a aká je úloha podnikania?
 - Spoločnosť – aké je zloženie spoločnosti?
- **Učiť sa participovať a zapájať sa do diania**
 - Občianstvo – aké sú moje zákonné práva a povinnosti?
 - Participácia – ako môžem prispieť k zmene?
 - Ľudské práva – ktoré sú naše základné ľudské práva a akým spôsobom sa uplatňujú v spoločnosti?
- **Chápanie a utváranie si názoru na kľúčové otázky**
 - Aktuálne dianie – čo sa dostane do správ a kto rozhoduje o ich obsahu?
 - Záujmové skupiny – koho zastupujú a akým spôsobom uplatňujú svoj vplyv?
 - Hodnoty a ideológie – aké názory a hodnoty vstupujú do hry?
 - Riešenie konfliktov – ako pokojne riešiť spory?
 - Globalizácia – ako globalizácia ovplyvňuje môj život a život ľudí v zahraničí?
 - Trvalo udržateľný rozvoj – ako ho možno dosiahnuť?

b) Zručnosti a schopnosti

Typy zručností a schopností potrebných pri výchove k demokratickému občianstvu zahŕňajú:

- **Vyjadrovanie** – ako vyjadriť a zdôvodniť osobný názor
- **Kritické myslenie a schopnosť argumentovať** – ako robiť úsudky a formulovať argumenty
- **Riešenie problémov** – ako identifikovať a definovať problémy výchovy k demokratickému občianstvu a dospieť k spoločným záverom
- **Rozhodovanie** – ako vyjednávať kolektívne rozhodnutia

- **Interkultúrne zručnosti** – ako sa dokázať pozrieť na danú vec očami iných
- **Výskum** – ako skúmať a prezentovať záležitosti spojené s výchovou k demokratickému občianstvu
- **Politická aktivita** – ako sa zapájať do rôznych foriem lobovania a kampaní
- **Hodnotenie** – ako vyhodnocovať osobné a kolektívne učenie.

c) Postoje, hodnoty a predpoklady

Vedomosti a zručnosti sú nástroje, ktoré možno využiť rôznymi spôsobmi. Samy osebe ešte neznamenajú aktívne a zodpovedné občianstvo v praxi. Keby sme zašli až do krajnosti, vedomosti a zručnosti v oblasti demokratického občianstva pomáhajú nielen demokratom, ale mohli by sa použiť aj ako zbrane na zničenie demokracie. Preto je tiež nevyhnutné chcieť sa pozitívnym spôsobom zapájať do života spoločnosti a vôľa premeniť toto želanie na skutočnosť. Ukazuje to, že súčasťou výchovy k demokratickému občianstvu musí vždy byť normatívna, hodnotovo orientovaná dimenzia. Základom demokratických postojov a hodnôt je nielen chápať a uplatňovať demokratické občianstvo, ale vážiť si ho a ceniť, a v prípade potreby ho aj brániť pred skepticizmom a autokraciou. Ale hoci podpora hodnôt a postojov tohto typu na školách je úplne legitímna, nemali by sa – na rozdiel od vedomostí a zručností – formálne vyhodnocovať.

- **Postoje a predpoklady demokratického občianstva**

Otvorenosť
 Rešpektovanie kultúrnych a sociálnych rozdielov
 Ochota deliť sa a delegovať
 Dôvera a čestnosť
 Pravdivosť
 Sebaúcta a úcta k iným
 Tolerovanie nejednoznačnosti a otvorených, nerozhodných situácií
 Asertivita – jednoznačné a odvážne vyjadrovanie názorov
 Demokratické vodcovstvo – zapájanie ostatných do rozhodovania
 Tímová práca a spolupráca

- **Hodnoty demokratického občianstva**

Ľudské práva
 Rovnosť
 Sloboda
 Spravodlivosť
 Mier
 Vzájomná závislosť
 Pluralita
 Trvalo udržateľný rozvoj

2. Aké kompetencie potrebujú učitelia na podporu výchovy k demokratickému občianstvu?

Kompetencie, ktoré musia mať učitelia na podporu výchovy k demokratickému občianstvu, by mali byť v súlade s aktívnym a zodpovedným občianstvom. Spadajú do viacerých všeobecných kategórií:

a) Poznanie predmetu

Učitelia musia mať v prvom rade solídne vedomosti o predmete – t. j. o **cieľoch a účele** výchovy k demokratickému občianstvu a musia vedieť, ktoré vedomosti a porozumenie, zručnosti a schopnosti, a hodnoty a predpoklady sa u mladých ľudí musia rozvíjať (pozri vyššie). Bez tohto typu poznatkov nie je učiteľ schopný identifikovať ciele výučby a napláňovať aktivity na ich dosiahnutie, alebo dosiahnuť rovnováhu medzi osvojovaním si vedomostí, zručností a hodnôt.

b) Obsah kurikula

Učitelia musia mať aj primerané vedomosti o obsahu kurikula, t. j. **poznať sociálne, kultúrne, politické a ekonomické súvislosti** vo vzťahu k vlastnej krajine a svetu ako celku. Malo by sem patriť aj poznanie inštitucionálneho rámca demokracie, ústavy a ľudských a občianskych práv.

c) Vyučovacie metódy

Hoci základné poznatky a vedomosti o predmete výchovy k demokratickému občianstvu znamenajú, že učitelia vedia, čo majú učiť, neznamená to, že by vedeli aj to, ako tento predmet vyučovať. Vypracovať správne vyučovacie metódy a naučiť sa, ako a kedy ich používať, to je jedna z najdôležitejších oblastí prípravy učiteľov na výchovu k demokratickému občianstvu.

d) Riadiace schopnosti a schopnosť práce s ľuďmi

Keďže výchova k demokratickému občianstvu je nielen vyučovacím predmetom, ale prístupom na úrovni celej školy, treba rozvíjať s tým súvisiace dôležité schopnosti učiteľov v oblasti vedenia ľudí a práce s ľuďmi – napr. ako nadväzovať kontakty a zapájať miestnu komunitu, ako povzbudzovať študentov k účasti na živote školy, ako pristupovať k potenciálne kontroverzným a citlivým otázkam atď.

e) Sebareflexia a rozvoj

Výchova k demokratickému občianstvu je dynamický proces, vychádzajúci z diania v spoločnosti a zo vzťahov medzi jednotlivcami a ich komunitou a širšou spoločnosťou. Táto jej charakteristika znamená, že výchovu k demokratickému občianstvu treba pravidelne prehodnocovať a zdokonaľovať prostredníctvom osobného aj odborného rastu a odbornej prípravy učiteľov, ako aj ich zapájania do zaisťovania kvality výchovy k demokratickému občianstvu v rámci celej školy.

Prípadová štúdia

Predpokladajme napríklad, že cieľom učiteľa je prehlibnúť demokratické zručnosti študentov. Môže postupovať tak, že študentov vyzve, aby uvažovali o výstavbe rýchleho diaľničného prepojenia medzi letiskom a turistickým centrom. Hoci diaľnica by mohla byť vhodným riešením z ekonomického hľadiska, z iných hľadísk tomu tak nie je, napr. kvôli zvýšeniu hlučnosti v susednej obytnej zóne. Študenti by mali predložiť argumenty v prospech jednej aj druhej strany a urobiť rozhodnutie. Mali by pritom zvážiť, či je možné dosiahnuť kompromis, napr. zmenou trasy diaľnice alebo postavením protihlukových stien.

Na povzbudenie diskusie by učiteľ mohol v úvode tejto aktivity zorganizovať hranie rol, ktorým by sa simuloval proces verejného rozhodovania v reálnom živote, pričom študenti by predstavovali jednu alebo druhú stranu.

Takýmto spôsobom môže učiteľ integrovať celý rad cieľov výchovy k demokratickému občianstvu: nielen poznatky o demokratických procesoch, ale aj vyjadrovacie a argumentačné schopnosti a pripravenosť pracovať s nejednoznačnými a otvorenými situáciami pri rozhodovaní.

3. Vyučovacie metódy

Keďže je zjavné, že vyučovacie metódy používané pri výchove k demokratickému občianstvu sa chápu menej dobre ako jej obsah, všimneme si ich bližšie.

Ako vo všetkých ostatných aktivitách spojených s vyučovaním a učením, aj tu existuje cyklus:

- **Plán** – výber cieľov výchovy k demokratickému občianstvu s prihliadnutím na predchádzajúcu výučbu v tejto oblasti a vymedzenie učebných aktivít potrebných na dosiahnutie týchto cieľov
- **Implementácia** – vykonávanie študijných aktivít
- **Overenie** – kontrola, či si študenti osvojili vyučovanú látku
- **Vyhodnotenie** – posúdenie úspešnosti celkovej učebnej aktivity a na jeho základe naplánovanie ďalšej výučby.

Každé zo štádií tohto cyklu si od učiteľa výchovy k demokratickému občianstvu vyžaduje konkrétny repertoár zručností. Nejde však len o generické zručnosti, ktoré sú potrebné pri každom predmete. Učitelia výchovy k demokratickému občianstvu musia napr. poznať tie typy učebných aktivít, ktoré sa môžu použiť pri výchove k demokratickému občianstvu – ako je diskusia, hranie rol, simulácie, práca na projektoch – a musia sa naučiť ich efektívne používať. Musia poznať aj to, ktoré typy učenia sa pri výchove k demokratickému občianstvu môžu hodnotiť, a ako sa majú hodnotiť.

Výchova k demokratickému občianstvu je špecifickou formou vzdelávacej aktivity, ktorej cieľom je pripraviť mladých ľudí na život ako aktívnych občanov, a preto sa pri nej používajú **špecifické formy učenia**. Učitelia si musia dokonale osvojiť tieto formy učenia a byť schopní používať ich v rôznych prostrediach. Patria sem formy učenia, ktoré sú:

- **Induktívne** – namiesto toho, aby sa začínalo od abstraktných pojmov, žiaci dostávajú konkrétne problémy na riešenie alebo rozhodovanie, a sú motivovaní k tomu, aby ich zovšeobecniť aj na iné situácie
- **Aktívne** – žiaci sú povzbudzovaní k tomu, aby sa učili činnosťou, namiesto toho, aby sa im vydávali príkazy či robilo kázanie
- **Relevantné** – učebné aktivity vychádzajú z reálnych situácií v živote školy, komunity alebo širšieho sveta
- **Kooperatívne** – skupinová práca a učenie prostredníctvom spolupráce
- **Interaktívne** – učenie prostredníctvom diskusie a debaty
- **Kritické** – žiaci sú povzbudzovaní k samostatnému rozmyšľaniu tým, že sa im kladú otázky na ich názory a stanoviská, a že sa im poskytuje podpora pri rozvoji argumentačných schopností
- **Participatívne** – žiakom sa umožňuje prispievať k vlastnému učeniu napr. tým, že sami navrhujú témy na diskusiu alebo výskum, alebo hodnotia vlastné učenie alebo učenie ich rovesníkov.

Formatted: Indent: Left: 0.63 cm, Hanging: 0.63 cm, Bulleted + Level: 1 + Aligned at: 0.63 cm + Tab after: 1.27 cm + Indent at: 1.27 cm

Typy učenia sú priamo odvodené od cieľa výchovy k demokratickému občianstvu a učiteľia sa musia zdokonaľiť v ich používaní – musia napr. vedieť riadiť diskusie a debaty, organizovať skupinovú prácu, používať rôzne formy kladenia otázok a pod.

4. Riadiace schopnosti a schopnosť práce s ľuďmi

Učiteľ výchovy k demokratickému občianstvu musí mať rad schopností v oblasti riadenia a práce s ľuďmi. Ide najmä o:

a) Vytvorenie primeranej atmosféry učenia

Na zabezpečenie efektívnej výchovy k demokratickému občianstvu musia byť učiteľia schopní vytvoriť ovzdušie, ktoré **nie je ohrozujúce** a umožňuje všetkým hovoriť voľne a bez obavy zo zosmiešnenia.

Rovnako je dôležité, aby učiteľ dokázal vytvoriť **učebné prostredie, ktoré je v súlade so zamýšľanými učebnými cieľmi, alebo ktoré ich podporuje** – inými slovami, že „prostriedok je v súlade s poslanstvom“. Napr. pri diskusii o právach detí by mali študenti podľa možnosti sedieť v kruhu, aby boli stimulovaní počúvať a reagovať na vyhlásenia ostatných, a aby sa cítili byť rovnocenní. Sloboda prejavu sa nemusí vždy chápať len ako princíp demokracie, ale môže sa praktizovať aj v triede – čiže treba používať vyučovacie metódy orientované na študentov.

b) Modelovanie zručností a schopností, hodnôt a predpokladov

Súčasťou „posolstva“ pri výchove k demokratickému občianstvu je aj osobnosť učiteľa. Učiteľia výchovy k demokratickému občianstvu sa musia naučiť správať ako vzor a demonštrovať zručnosti súvisiace s výchovou k demokratickému občianstvu – napr. schopnosť zdôvodniť svoj názor alebo dosiahnuť konsenzus –, a predpoklady súvisiace s výchovou k demokratickému občianstvu – ako je otvorenosť či demokratické líderstvo.

c) Prístup ku kontroverzným alebo citlivým otázkam

Výchova k demokratickému občianstvu predpokladá, že mladí ľudia sa naučia diskutovať o svojich názoroch a myšlienkach týkajúcich sa otázok reálneho života, ktoré majú vplyv na nich aj na ich komunity. Otázky tohto druhu môžu byť kontroverzné alebo citlivé, alebo oboje. Učítelia výchovy k demokratickému občianstvu sa preto musia naučiť povzbudiť mladých ľudí k asertívnemu vyjadrovaniu ich názorov a zároveň rešpektovaniu odlišných názorov. Musia si tiež uvedomiť, kedy ako učítelia majú právo vyjadriť svoje vlastné názory na kontroverznú otázku, a kedy ho nemajú.

d) Nadväzovanie kontaktov s komunitou mimo triedy

Úloha výchovy k demokratickému občianstvu pri vzdelávaní mladých ľudí ďaleko presahuje formálne hranice vyučovania v triede. Má miesto aj v živote školy ako celku a v živote mimoškolskej komunity. Mladí ľudia sa učia byť aktívnymi občianmi tým, že sa im poskytuje možnosť vyjadriť sa k fungovaniu školy a – veku primeraným spôsobom – preberať zodpovednosť za niektoré jeho aspekty. Učia sa aj tomu, ako sa stať aktívnymi občianmi cestou prepojenia školy so širšou komunitou, napr. prostredníctvom školských rád, komunitných podujatí alebo kampaní. Dôležitým aspektom vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je, aby učítelia získali potrebnú spôsobilosť na zabezpečenie tohto rozmeru výchovy k demokratickému občianstvu.

5. Sebareflexia a osobný rozvoj

Z povahy výchovy k demokratickému občianstvu vyplýva, že učítelia musia mať osobitné predpoklady v oblasti sebareflexie a osobného rozvoja:

a) Osobný rozvoj

Učiteľov treba podnecovať k sebareflexii a k tomu, aby si našli čas zastaviť sa, premýšľať a poučiť sa zo skúseností a praxe. K dôležitým aspektom sebareflexie najmä v súvislosti s výchovou k demokratickému občianstvu patrí uvedomenie si vlastných hodnôt a predpokladov učiteľa a súlad medzi týmito hodnotami a prístupmi k nim pri vyučovaní a výchove k demokratickému občianstvu. Tento proces môže uľahčiť podpora zvonka alebo podpora od rovesníkov.

b) Odborný rast

Vzhľadom na dynamickú povahu výchovy k demokratickému občianstvu a na zabezpečenie relevantnosti výchovy k demokratickému občianstvu sa musia pravidelne aktualizovať a inovovať kompetencie – najmä poznatky súvisiace s výchovou k demokratickému občianstvu, ako aj prístupy k vyučovaniu a učeniu.

c) Spolupráca

Zapájanie sa do kooperatívnych aktivít – t. j. konanie vo vzájomnej súčinnosti a učenie sa od iných, najmä od kolegov učiteľov a ostatných praktikov – prispieva k osobnému aj odbornému rastu učiteľov a k zdokonaleniu praktickej výchovy k demokratickému občianstvu. Príkladmi tohto druhu spolupráce sú tímová práca v rámci školy, členstvo v profesijnom združení pôsobiacom v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu,

vytváranie sietí na miestnej, národnej alebo medzinárodnej úrovni, európske a medzinárodné projekty a výmeny.

d) Sebahodnotenie školy v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu

Prvým krokom v procese zaistenia kvality je, aby boli učitelia schopní prispieť k stanoveniu cieľov školy v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu a posúdiť výsledky školy, jej silné a slabé stránky pri dosahovaní týchto cieľov. Predpokladá to vytvorenie hodnotiacej kultúry a získanie schopnosti vykonávať hodnotenie napr. pomocou hodnotiaceho nástroja a ukazovateľov kvality vo výchove k demokratickému občianstvu – pozri Pomôcku na zaistenie kvality výchovy k demokratickému občianstvu v školách) (*Tool for Quality assurance of EDC in schools*) (pomôcka č. 4).

e) Plánovanie výchovy k demokratickému občianstvu v rámci rozvoja školy

Učitelia, ktorí sú základom procesu zaistenia kvality, by mali mať oprávnenie robiť zmeny. Predpokladá to, aby učitelia verili v hodnotu vlastného prínosu k zlepšovaniu výchovy k demokratickému občianstvu v celej škole a mali možnosť predkladať príslušné návrhy – napr. aby využívali výsledky sebahodnotenia v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, zohľadňovali externé hodnotenia (napr. správy z inšpekcií a výsledky celoštátnych hodnotení), identifikovali potreby zlepšenia (napr. vzdelávanie učiteľov), posudzovali opatrenia a možnosti zlepšenia a zapájali sa do diskusií o plánovaní rozvoja v rámci školy.

Existuje celý rad zaujímavých príkladov konkrétnych podujatí venovaných výchove k demokratickému občianstvu a ľudským právam. Takéto podujatie opisuje prípadová štúdia o Dni práv detí v Banja Luke v Bosne a Hercegovine.

Študent zo základnej školy v Banja Luke predstavuje návštevníkom z Rady Európy svoju prácu na hodine výchovy k demokratickému občianstvu. Tento obrázok je zo základnej školy v bosniansko-hercegovinskej Banja Luke počas Dňa práv detí 20. novembra 2003. Učitelia a žiaci z viacerých základných škôl z okolia Banja Luky spolupracovali na príprave výstavy prác žiakov prvej až deviatej triedy na tému práv detí. Žiak vysvetľuje výsledky svojej práce vo vynikajúcej angličtine a vie, ako osloviť svoje publikum (zručnosti a schopnosti). Prejavuje záujem a hrdosť na svoju prácu (hodnota a predpoklady). Je expertom vo svojej

oblasti (poznanie a porozumenie). Možno tiež predpokladať, že vďaka tejto skúsenosti sa posilnilo jeho sebavedomie.

Tento príklad ukazuje, ako možno v škole precvičovať a získavať skúsenosti s aktívnym občianstvom: žiak, ktorý dokáže svoje stanovisko takým výrazným spôsobom prejavíť v triede, bude schopný uplatniť svoje právo na názor na verejnosti. Ukazuje tiež, že pre výchovu k demokratickému občianstvu nie sú potrebné veľké materiálne zdroje a môže ju poskytovať ktorákoľvek škola v každej krajine. Výchova k právam detí a ľudským právam je neoddeliteľnou súčasťou výchovy k demokratickému občianstvu. Tento príklad vychádza z príručky Rady Európy o výchove k právam detí⁷.

⁷ Rolf Gollob/Peter Krapf: Exploring Children's Rights. Lesson Sequences for Primary Schools in Bosnia and Herzegovina (Sonda do práv detí. Sekvencie vyučovacích hodín pre základné školy v Bosne a Hercegovine). Štrasburg 2004.

KAPITOLA 4

PROCESY A METÓDY

Po vymedzení kompetencií potrebných na výchovu k demokratickému občianstvu sa v tejto kapitole zameriavame na procesy a metódy, ktorých prostredníctvom sa tieto kompetencie rozvíjajú v rámci pregraduálneho aj ďalšieho vzdelávania učiteľov. Pozornosť venujeme aj procesom a metódam, ktoré sa používajú pri príprave školiteľov pre výchovu k demokratickému občianstvu.

Pritom si uvedomujeme, že vzhľadom na **finančnú situáciu** v niektorých krajinách sú čas aj prostriedky, ktoré sú k dispozícii na vzdelávanie učiteľov, značne obmedzené. S prihliadnutím na túto skutočnosť sme sa pokúsili vyznačiť prístup k vzdelávaniu učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, ktorého efektívnosť nezávisí od konkrétnej výšky dostupných zdrojov, ale ponúka všeobecný vzorec použiteľný v rôznych vzdelávacích situáciách bez ohľadu na dostupnosť zdrojov.

Na vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je potrebná najmä existencia skupiny učiteľov pripravených pracovať na zdokonaľovaní svojich schopností pre výchovu k demokratickému občianstvu. Spravidla je na to potrebný aj expertný školiteľ alebo školitelia – v krajnom prípade však možno veľa dosiahnuť aj tak, že učitelia pracujú v svojpomocných skupinách alebo skupinách s rovesníckou podporou, pokiaľ uplatňujú všeobecné princípy uvádzané v tomto dokumente.

Začneme vymedzením niektorých všeobecných charakteristík prípravy učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu bez ohľadu na to, kde sa uskutočňuje.

1. Charakteristika vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu

Spôsob prípravy učiteľov nemožno oddeliť od predmetu, ktorý majú vyučovať.

Cieľom výchovy k demokratickému občianstvu je pripraviť ľudí na život v demokracii ako aktívnych občanov. Hoci sem patrí celý rad rôznych typov učenia – poznanie a porozumenie, zručnosti a schopnosti, hodnoty a predpoklady –, hlavný dôraz sa kladie na posilňovanie pripravenosti žiakov **správať sa ako demokratickí občania**. Vychádza z reálnych skúseností učiacich sa a podnecuje ich k vzájomným diskusiám a spolupráci s ich rovesníkmi a ostatnými občanmi na riešení otázok a prijímaní rozhodnutí, ktoré ovplyvňujú kvalitu života v spoločnosti – v ich škole, komunite a v širšom svete.

Aby bolo vzdelávanie učiteľov výchovy k demokratickému občianstvu (aj školiteľov učiteľov) efektívne, musí zodpovedať tomuto všeobecnému cieľu a príslušným typom učenia. Obsah vzdelávania učiteľov predmetu výchova k demokratickému občianstvu sa preto nemôže obmedzovať len na poznanie samotného predmetu – jeho sociálnych, politických, kultúrnych alebo ekonomických aspektov. Tento proces sa nemôže obmedzovať ani na používanie formálnych vyučovacích metód, napr. prednášok. Hoci znalosť predmetu a formálnych vyučovacích metód má pri výchove k demokratickému občianstvu významné miesto, musí sa uplatňovať a integrovať s ďalšími formami vedomostí učiteľov a s vyučovacími metódami, aby sa tak sformoval osobitný prístup k vzdelávaniu učiteľov

predmetu výchova k demokratickému občianstvu, ktorého cieľom je rozvoj a podpora žiakov ako **aktívnych, informovaných a zodpovedných občanov v spoločnosti**.

Základom tohto osobitného prístupu sú tri základné princípy:

- **aktívnemu občianstvu sa možno najlepšie naučiť robením a nie kázaním** – ľudia musia dostať príležitosť osobne uvažovať o otázkach súvisiacich s demokratickým občianstvom a ľudskými právami namiesto toho, aby sa im hovorilo, čo si majú myslieť, alebo ako sa majú správať
- **výchova k aktívnemu občianstvu neznamena len získanie faktografických vedomostí** – jej cieľom je praktické porozumenie, získanie zručností a schopností, osvojenie si hodnôt a predpokladov
- **prostriedkom je posolstvo** – žiaci sa demokratickému občianstvu môžu učiť rovnako prostredníctvom príkladu učiteľa alebo spôsobu organizácie školy, ako aj prostredníctvom formálnych vyučovacích metód.

Tieto princípy majú rad dôležitých dôsledkov na procesy vzdelávania v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, najmä:

a) Aktívne učenie

Pri vzdelávaní učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu by sa malo zdôrazňovať aktívne učenie. Aktívne učenie je **učenie sa činnosťou**. Je to učenie prežívaním situácií a riešením problémov namiesto toho, aby im odpovede povedal niekto iný. Aktívne učenie sa niekedy označuje ako učenie „na základe skúseností“.

Aktívne učenie je dôležitou súčasťou prípravy pedagógov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu, pretože plnenie občianskej úlohy je praktickou činnosťou. Ľudia sa o demokracii a ľudských právach učia nielen na základe výkladu, ale aj na základe osobnej skúsenosti. Vo formálnej výučbe sa táto skúsenosť začína v triede, ale prispieva k nej aj étos a kultúra školy. Niekedy sa označuje ako učenie *prostredníctvom* demokracie alebo *prostredníctvom* ľudských práv.

V mnohých smeroch sa učitelia môžu naučiť vytvárať takúto skúsenosť pre učiacich sa práve vďaka tomu, že počas prípravy sami získajú skúsenosť s aktívnym učením.

Aktívne učenie môže učiacich sa väčšmi stimulovať a motivovať než formálne učenie a vzhľadom na osobné zapojenie môže mať u dospelých aj u mládeže dlhodobjší účinok. Proces učenia podporuje aj dôraz na konkrétne príklady namiesto abstraktných princíпов. Pri aktívnom učení sú učiaci sa povzbudzovaní k tomu, aby na základe konkrétnych prípadov sformulovali všeobecné princípy a nie naopak. Napríklad namiesto abstraktnej diskusie o právnych koncepciách sa pri výklade o rozličných druhoch práv používa príklad konkrétneho práva v rámci školy, týkajúci napr. školského poriadku alebo kódexu správania.

b) Aktivity založené na vykonávaní úloh

Súčasťou prípravy učiteľov na výchovu k demokratickému občianstvu by malo byť vykonávanie **úloh, ktoré musia učitelia plniť v rámci programov výchovy k demokratickému občianstvu**, napr. príprava vyučovacích hodín, práca na projektoch,

organizácia dňa ľudských práv, vyhodnotenie výsledkov žiakov, zriadenie študentského parlamentu atď. Príručka práv detí Rady Európy⁸ uplatňuje princípy učenia sa na báze úloh, ktoré by sa mali dodržiavať aj pri organizácii vzdelávacích seminárov pre učiteľov.

Učenie sa na báze úloh je dôležité z viacerých dôvodov:

- je vynikajúcou formou aktívneho učenia – t. j. učenia sa činnosťou
- tvorí štruktúru vzdelávacích seminárov – účastníci odchádzajú zo seminára s úlohou, ktorú majú splniť a prezentovať na začiatku ďalšieho seminára
- maximalizuje využitie disponibilného času, pretože učitelia pracujú na úlohách, ktoré by museli splniť tak či tak
 - a. riešia sa na ňom reálne problémy zo života a analyzuje sa autentický materiál
 - b. vzdelávanie má väčší zmysel a je preto stimulujúcejšie
 - c. učitelia majú pocit vlastného pričinenia a úspechu.

c) Relevantnosť

Vzdelávacie aktivity spojené s výchovou k demokratickému občianstvu by mali vychádzať z **reálneho života a každodenných skúseností** – z otázok dotýkajúcich sa učiteľov aj žiakov ako občanov – napr. kriminalita, konflikty, zdravotníctvo, životné prostredie.

Je to dôležité z toho dôvodu, že:

- učitelia výchovy k demokratickému občianstvu musia byť schopní zapájať mladých ľudí do aktivít, v ktorých vystupujú ako občania
- učitelia výchovy k demokratickému občianstvu si musia aktívne pestovať záujem o zásadné otázky a aktuálne dianie a musia sa snažiť ich pochopiť – nie s cieľom presadzovať vlastné názory v triede, ale s cieľom zapojiť učiacich sa do riešenia týchto otázok a záležitostí a demonštrovať význam angažovanosti pre demokratických občanov.

d) Tímová práca

Učitelia výchovy k demokratickému občianstvu by mali zdôrazňovať rôzne **kooperatívne formy učenia** – napr. učenie v dvojiciach, malých skupinách, väčších skupinách a/alebo rovesníckych podporných skupinách. Práca v tímoch je dôležitá z toho dôvodu, že:

- učitelia sa jej prostredníctvom učia používať modely kooperatívnej skupinovej práce, ktoré môžu následne aplikovať pri vyučovaní v triede;
- podnecuje výmenu skúseností a názorov učiteľov a spoločným riešením problémov zvyšuje pravdepodobnosť ich vyriešenia;
- pôsobí ako protíváha k pocitu učiteľa, že v triede je len sám.

⁸ Peter Krapf / Rolf Gollob: *Exploring Children's Rights: Lesson Sequences for Primary Schools in Bosnia and Herzegovina (Sonda do práv detí: sekvencie vyučovacích hodín pre základné školy v Bosne a Hercegovine)*. Štrasburg 2000.

e) Interaktívne metódy

Pri vzdelávaní učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu by sa mali zdôrazňovať interaktívne metódy, napr. **diskusia a debaty**. Interaktívne metódy sú dôležité z toho dôvodu, že:

- učiteľom pomáhajú osvojiť si ich a používať ich vo vlastnej vyučovacej praxi
- pomáhajú motivovať učiteľov k aktívnej úlohe pri vlastnom vzdelávaní.

f) Kritické myslenie

Vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu by malo učiteľov motivovať k **premýšľaniu o otázkach výchovy k demokratickému občianstvu** a vyhýbať sa tomu, aby školitelia poskytovali „hotové“ odpovede. Je to dôležité, lebo:

- učitelia sa tak učia, ako pomôcť žiakom samostatne rozmýšľať – čo je základný atribút demokratického občianstva
- učiteľom poskytuje pocit vlastného pričinenia a splnomocnenia: cítia sa byť schopní prijať zodpovednosť za výchovu k demokratickému občianstvu a za vlastný odborný rast.

g) Participácia

Vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu by malo vytvárať **príležitosť na to, aby učitelia sami prispeli k vzdelávaciemu procesu**. V maximálnej miere by sa mala povzbudzovať ich aktívna účasť na vzdelávaní namiesto pasívneho prijímania vedomostí – napr. tým, že si budú sami vyberať úlohy, na ktorých chcú pracovať, že budú sami hodnotiť svoje silné aj slabé stránky, a určovať ciele osobného rozvoja.

Prvok participácie je dôležitý z toho dôvodu, že:

- učiteľom pomáha naučiť sa, ako zabudovať participáciu do svojich programov výchovy k demokratickému občianstvu
- učiteľom poskytuje pocit, že túto prácu zvládnu a pocit vlastného pričinenia
- povzbudzuje ich k vyššej zodpovednosti a záujmu o vlastný rozvoj – čo je zvlášť dôležité v prípade obmedzenej dostupnosti vzdelávania a obmedzenej podpory pre výchovu k demokratickému občianstvu.

Vzdelávanie učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu by malo byť:

- **aktívne** – dôraz na učenie sa činnosťou
- **založené na úlohách** – štruktúrované na báze reálnych úloh, ktoré má plniť výchova k demokratickému občianstvu
- **relevantné** – dôraz na reálne situácie zo života
- **kooperatívne** – používanie skupinovej práce a kooperatívneho učenia
- **interaktívne** – používanie diskusie a debaty
- **kritické** – stimulácia samostatného myslenia učiteľov
- **participatívne** – možnosť učiteľov prispievať k vzdelávaciemu procesu.

2. Vzdelávací proces

Vzdelávací proces pri výchove k demokratickému občianstvu tvoria štyri základné prvky: **modelovanie – spracovanie – aplikácia – výklad**⁹.

Učítelia, ktorí v rámci prípravy získali osobnú skúsenosť s týmto procesom, budú schopní rovnako zorganizovať aj učebné procesy pre vlastných žiakov:

a) Modelovanie

Všetky aspekty pregraduálneho a ďalšieho vzdelávania môžu slúžiť ako **vzor správneho učenia a vyučovania** v škole. Pri modelovaní sa učítelia ocitajú v postavení učiacich sa. Umožňuje im to vidieť a vnímať výchovu k demokratickému občianstvu z pohľadu učiaceho sa. Hoci vzdelávanie nemôže simulovať školu, môže tvoriť modely správnej výučby a tvorivého učenia, ktoré sa dajú uplatňovať v širokom meradle.

V prvom rade by ako model mal slúžiť samotný **vzdelávací seminár**. Hoci v jeho rámci sa musí poskytnúť istý priestor aj na formálne vyučovanie, vyučovacím a učebným technikám pri výchove k demokratickému občianstvu nemožno učiť len prostredníctvom výkladu. Školiteľ musí tieto techniky namodelovať. To platí pre celú škálu vyučovacích a učebných aktivít, počnúc technikami ako je riadenie diskusií, rozvíjanie kritického myslenia, príprava projektov a používanie vizuálnych pomôcok, a končiac prípravou vyučovacích hodín a systémov práce, a všeobecnými zásadami výchovy k demokratickému občianstvu, ako je výučba v *duchu* demokratického občianstva a ľudských práv.

Po druhé, modelovanie súvisí aj s **osobnými rolovými modelmi**. Túto úlohu by mali plniť školitelia prostredníctvom vlastného príkladu. Školitelia by mali modelovať demokratické hodnoty a predpoklady, ktoré by učítelia mali následne vsterevať svojim žiakom, ako je rešpekt, otvorenosť a pripravenosť riešiť konflikty prostredníctvom argumentov a diskusie.

b) Spracovanie

Aby bolo modelovanie účinné, musí po ňom nasledovať **obdobie reflexie** alebo „vyhodnotenie splnenia úlohy“. Učítelia potrebujú čas na premýšľanie o tom, čo robili a ako sa pri tom cítili. Potrebujú čas na to, aby si uvedomili, čo sa naučili a premysleli si, ako to využiť v budúcnosti. Znamená to **identifikáciu použitých modelov** a ich sprístupnenie na spätnú väzbu, diskusiu a reprodukciu.

Čas vyhradený na reflexiu poskytuje učiteľom príležitosť osvojiť si a dôkladnejšie vyhodnotiť všeobecné pedagogické zásady uplatňované v rámci aktivity, na ktorej sa práve zúčastnili. Účinnosť reflexie posilňuje aj možnosť využiť rad príkladov praktického uplatňovania princípov výchovy k demokratickému občianstvu, ktoré uvádza Blue Folder¹⁰ a príručka o vyučovaní práv detí¹¹. Učítelia tak môžu

⁹ Pozri Rolf Gollob a Peter Krapf: An Outline of Planning Elements and Learning Methods in Human Rights and Civic Education (Náčrt prvkov prípravy a učebných metód pri výchove k ľudským právam a občianskej výchove). Štrasburg 1998, s. 20.

¹⁰ Tamtiež.

zovšeobecniť veci, ktorým sa naučili, aj na iné situácie a tak si postupne vybudovať „zásobník“ správnych techník výchovy k demokratickému občianstvu.

Práve v tejto etape vzdelávacieho procesu si učitelia začínajú uvedomovať, čo sa vlastne naučili, a táto skúsenosť pre nich nadobúda skutočne vzdelávacie význam. Preto je nevyhnutné vyhradiť čas na jej spracovanie. Bez ohľadu na dĺžku času určeného na vzdelávanie by sa fáza spracovania nemala nikdy vynechať – s čím súvisí aj všeobecná zásada pre vzdelávanie učiteľov „Robte menej, ale robte to dobre“.

c) Aplikácia

Základným prvkom vzdelávacieho procesu je možnosť využiť naučené v reálnom živote. Na spracovanie je dôležité porozumenie a práve porozumenie niekedy ľuďom pomáha zapamätať si veci oveľa lepšie, ako keby o nich prasto počuli. Dlhodobo si však zapamätáme len to, čo sme mali príležitosť použiť v reálnom živote.

Tretím dôležitým štádiom vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu je preto aplikácia získaných poznatkov v odbornej praxi. Môže sa to robiť tak, že učiteľom sa zadajú úlohy – podľa možnosti by si učitelia mali úlohy stanoviť sami –, ktoré majú splniť po skončení vzdelávacieho podujatia, napr. pripraviť istý typ vyučovacej hodiny, využiť istú formu diskusie alebo skupinovej práce. V ideálnom prípade sa úlohy stanovené v štádiu „aplikácie“ prekonvertujú na „produkt“ – napr. na prezentáciu alebo demonštráciu – ktorý sa môže použiť na začiatku ďalšieho vzdelávacieho seminára.

d) Výklad

Formálny výklad – t. j. **rozprávanie** – ako forma učenia a vyučovania hrá vo vzdelávacom procese dôležitú, hoci len doplnkovú úlohu. Môže sa uplatniť kedykoľvek – napr. keď učitelia žiadajú o informáciu alebo radu, keď učitelia analyzujú modelovanie, ktoré predstavil školiteľ, alebo keď si učitelia stanovujú úlohy pre výchovu k demokratickému občianstvu v rámci prípravy na návrat do triedy.

Formálny výklad je tiež učebnou technikou, ktorú možno modelovať a posúdiť ako jeden zo spôsobov prípravy učiteľov na jej použitie v triede.

3. Atmosféra učenia

Aby bol tento prístup k vzdelávaniu učiteľov výchovy k demokratickému občianstvu úspešný, treba preň vytvoriť primeranú učebnú klímu. Vyžaduje si **neohrozujujúce** prostredie, v ktorom môžu učitelia slobodne a bez rozpakov vyjadrovať svoje názory a prejavovať iniciatívu bez obavy zo zlyhania. Vytváranie takéhoto ovzdušia môže byť dlhodobejší proces a môže vzniknúť len postupne. Povzbudiť ho môžu cvičenia, ktoré účastníkom vzdelávania pomôžu zoznámiť sa a vybudovať vzájomnú dôveru – niekedy označované ako „prelomenie ľadov“ – a poskytnutie možnosti účastníkom spoluurčovať proces vzdelávania ako taký, napr. výberom vlastných tém, otázok na diskusiu alebo stanovením vlastných učebných cieľov.

¹¹ Peter Krapf a Rolf Gollob: Exploring Children's Rights (Sonda do práv detí). Štrasburg 2004.

4. Úloha trénera pre oblasť výchovy k demokratickému občianstvu

Tréner pre oblasť výchovy k demokratickému občianstvu nemá len jednu úlohu, ale **celý rad úloh**. Patrí k nim: vedenie, plánovanie, poskytovanie informácií, demonštrovanie, riadenie prostredníctvom usmernení namiesto vydávania príkazov, počúvanie, štruktúrovanie nápadov účastníkov, umožnenie alternatívnych rozhodnutí, pozorovanie, hodnotenie, poskytovanie spätnej väzby, pochvala, povzbudzovanie, schvaľovanie, ujímanie sa slova a udeľovanie slova ostatným.

Zručný tréner vie všetky tieto rozličné úlohy nielen vykonávať, ale aj to, kedy ich vykonávať. Táto kľúčová spôsobilosť je nevyhnutná na to, aby tréneri mohli slúžiť ako vzor pre učiteľov a ich žiakov. Uvedené úlohy treba mať na pamäti pri príprave a tvorbe štruktúry vzdelávacích kurzov, aby sa pri nich mohol modelovať celý repertoár metód, ktoré potom učitelia musia prispôbiť na použitie pred svojimi žiakmi.

Didaktická kocka pri výchove k demokratickému občianstvu

Koncept aktívneho občianstva a kľúčové ciele výchovy k demokratickému občianstvu súvisia s otázkou, ako zabezpečiť prípravu pedagógov na výchovu k demokratickému občianstvu vo forme trojrozmerného modelu. Tento model integruje:

- 4 rozmery občianstva (politický – právny – sociálny – ekonomický)
- 3 prvky učenia v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu (vedomosti a porozumenie, zručnosti a schopnosti, postoje a hodnoty)
- 4 základné prvky vzdelávania učiteľov (modelovanie, spracovanie, aplikácia a výklad)

5. Prípadová štúdia o procesoch a metódach

Nasledovný príklad ďalšieho vzdelávania učiteľov v Srbskej republike v Bosne ilustruje niektoré z kľúčových zásad vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu. Zároveň ukazuje, čo možno dosiahnuť so skromnými **materiálnymi zdrojmi** – pretože najsilnejším zdrojom je zaangažovanosť samotných učiteľov.

Projekt

Projekt je výsledkom spoločného úsilia Rady Európy a pedagogického ústavu v Banja Luke. Financoval sa zo Spoločného programu Európskej únie a Rady Európy pre Bosnu a Hercegovinu.

Finančné prostriedky postačovali na zabezpečenie úvodného päťdňového seminára, po ktorom nasledovali štyri dvojdnové semináre rozložené na obdobie poldruha roka.

Cieľom bolo vypracovať nový prístup k vyučovaniu práv detí. Naplánovala sa sekvencia štyroch vyučovacích hodín do roka, od posledného ročníka materskej školy (1. trieda) po 9. triedu, t. j. počas prvého aj druhého stupňa základnej školy. Uvedené hodiny mali odučiť triedni učitelia vo svojich triedach raz do týždňa. Tieto krátke 4-hodinové jednotky boli založené na úlohách a mali podobu krátkych projektov, ktoré bolo možné zjednotiť do finálneho produktu.

Bola vypracovaná príručka pre vyučovanie práv detí (revidovaná verzia¹²). Aktivity opísané v príručke aj vzdelávacie semináre boli navrhnuté tak, aby sa nemuseli používať nákladné materiály alebo zariadenia. Každý učiteľ, ktorý sa zúčastnil na seminároch, dostal pred konaním seminárov návrh príručky na spripomienkovanie.

Vytvorenie „rovesníckych podporných“ skupín

Najdôležitejším zdrojom boli samotní učitelia. **Učitelia vytvorili „rovesnícke podporné“ skupiny na miestnom alebo regionálnom základe.** Tieto rovesnícke podporné skupiny zohrávali v projekte ústrednú úlohu. Určovali štruktúru seminárov a pomáhali čo najlepšie využiť čas, ktorý bol k dispozícii na vzdelávacích seminároch. Mali zásadný význam pri prenose zodpovednosti z trénerov na učiteľov a na školy. Predpokladalo sa, že postupom času by sa niektorí zo zúčastnených učiteľov mohli zúčastniť ďalšieho vzdelávania, aby sa mohli sami stať trénermi, a tým prispieť k rozvoju udržateľných štruktúr na podporu vzdelávania učiteľov výchovy k demokratickému občianstvu v Bosne a Hercegovine.

Školské programy

V projekte sa uplatňovali zásady **učenia sa vykonávaním úloh a tímovej práce.** Jednotlivé tímy pracovali na rôznych školských projektoch, ktoré sa mali zintegrovat' do jedného podujatia, Dňa práv detí v Banja Luke. Mali k nemu prispieť všetky triedne projekty – napr. prostredníctvom výstavky plagátov, ručných prác, kresieb atď.

Úlohy sa jednotlivým tímom prideliť počas prvého seminára. Začiatok každého ďalšieho seminára bol venovaný prezentáciám jednotlivých tímov. Keďže tímy potom potrebovali čas

¹² Peter Krapf a Rolf Gollob: Exploring Children's Rights (Sonda do práv detí). Štrasburg 2004.

na naplánovanie ďalších aktivít, s ktorými sa mali vrátiť do svojich škôl, približne polovica času na každom seminári zostala k dispozícii na prezentácie trénerov – čo dokazuje, že učenie prostredníctvom úloh a kooperatívne učenie musia tréneri starostlivo naplánovať.

Cvičenie – navrhovanie erbov

Prvý seminár sa začal aktivitou, v rámci ktorej učitelia pracovali v skupinách na navrhovaní plagátu s erbom. Každý člen skupiny prispel k erbú jednou časťou, pričom používal obrazy a symboly vyjadrujúce jeho želanie do budúcnosti a osobnú skúsenosť, o ktorú sa chcel podeliť (pozri obrázok *Skupinová práca učiteľov*). Členovia skupiny predstavili svoje erby účastníkom seminára, aby sa tak zoznámili ako ľudia, ktorí sa majú pustiť do nového projektu.

Cvičenie navrhovania erbov však nebolo len prostriedkom na zoznámenie sa účastníkov, ale slúžilo aj ako **model** učenia a vyučovania demokratického občianstva. V prvom rade sa tak demonštrovala vyučovacia metóda, ktorá je v Blue Folder¹³ označovaná ako „prelomenie ľadov“. Zároveň sa demonštrovali spôsoby rozpracovania vyučovacích metód a skupín do konkrétnej aktivity – prostredníctvom diskusie v pléne, skupinovej práce, individuálnej práce, prezentácií a následného vystúpenia školiteľov.

Toto cvičenie bolo pre učiteľov ilustráciou toho, ako možno hneď na začiatku zapojiť účastníkov a vytvoriť pre nich príležitosť na podelenie sa o svoje očakávania a skúsenosti s celou skupinou. Používal sa pri ňom autentický materiál, ktorý špeciálne vyhotovili samotní účastníci. Získali tak pocit vlastného pričinenia a demonštrovala sa nutnosť počúvať účastníkov a brať vážne ich názory. Cvičenie navrhovania erbov tak učiteľom pomohlo pochopiť, že nevyhnutnou súčasťou výchovy k ľudským právam je vyučovanie prostredníctvom ľudských práv a poskytlo im návod, ako to robiť. Pomohlo im tiež uvedomiť si rôznorodé úlohy, ktoré musí tréner – a teda aj učiteľ – hrať pri výchove k demokratickému občianstvu.

Dôležité bolo, že sa účastníci mohli učiť na základe **reálnej skúsenosti** – činnosťou – a nie na základe súboru ustanovených pravidiel.

Demonštrovanie modelov

Celým programom seminára sa prelínal cieľ poskytnúť učiteľom modely učenia a vyučovania práv detí, ktoré by mohli následne využiť v triede. Súčasťou seminára bol aj výber cvičení z Blue Folder, z ktorých niektoré sa použili v príručke o detských právach. Modely sa vzťahovali na štyri rôzne dimenzie učenia a vyučovania demokratického občianstva:

- **Procesy** – metódy, ako je interaktívne vyučovanie, práca na projektoch, diskusie a spätná väzba;
- **Produkty** – vzorové vyučovacie hodiny alebo časti hodín, ktoré učitelia prezentovali na seminári alebo sledovali v miestnych školách, a príklady práce mladých ľudí – napr. výtvarné práce, truhlice s pokladom alebo plagáty¹⁴ – demonštrácia uplatňovania metód v praxi;

¹³ Training for Democratic Citizenship (Príprava na demokratické občianstvo), cvičenie 1.3, Identifikačné erby.

¹⁴ Pozri *Exploring Childrens Rights (Sonda do práv detí)*, triedy 4, 6, a 8; Gollob / Krapf, cit. dielo, 2004.

- **Princípy** – ako je vyučovanie *prostredníctvom* ľudských práv, vyučovanie prostredníctvom príkladu, cyklus model–proces–aplikácia, úloha formálneho vyučovania;
- **Osobnosti** – posolstvá, ktoré vysielali samotní tréneri prostredníctvom sociálnych interakcií, napr. dôležitosť počúvania a rešpektovania názorov a stanovísk ostatných – osobnosť učiteľa musí byť v súlade so zásadami výchovy k demokratickému občianstvu; napr. ak sa hovorí o „demokracii“, ale učiteľ organizuje svoju triedu autoritárskym spôsobom, nezíska si dôveru učiacich sa.

V praxi sa tieto rôzne typy modelovania uplatňovali súčasne. Až počas následných analytických rozhovorov sa vymedzili a prediskutovali jednotlivo.

Učenie ako uvedomelý proces

Počas seminárov tréneri vytvorili priestor na uvedomenie si obsahu vyučovania o právach detí a na to, aby sa z učenia stal uvedomelý proces (štádium **spracovania poznatkov**).

Robili to dvoma spôsobmi: prostredníctvom **formálnej výučby** a prostredníctvom aktivít, ktoré mali účastníkov podnietiť k **uvažovaniu** o obsahu učiva a podeliť sa o svoje úvahy.

Tréneri vysvetľovali jednotlivé metódy a štruktúry a dôvody ich používania. Tento proces sa niekedy označuje ako „**meta-vyučovanie**“ t. j. vyučovanie o tom, čo učiť, ako to učiť a s akým cieľom.

Zároveň pre účastníkov vytvárali priestor na to, aby sa zamysleli nad tým, čo na seminári robia, a nad prezentovanými modelmi – a to nielen až po návrate domov, pretože ide o činnosť, ktorá je jednou zo základných súčastí samotného seminára. Vystúpenie a prezentácia ešte neznamená učenie sa. Učiaci sa na každej úrovni musia nové informácie, kategórie a skúsenosti zintegrovat' do toho, čomu sa už naučili. Tento proces je veľmi osobný a individuálny a vyžaduje si čas – treba ho aj monitorovať a podporovať, prípadne korigovať.

Učiteľom boli zadané úlohy, ktoré im mali pomôcť uvažovať o obsahu výučby a spracovať ho, vrátane **prezentácií, demonštrácií pred celou skupinou, čítania a plánovania** ďalšieho seminára. Učitelia vylepšovali aj návrh príručky o právach detí, čím sa nielen zvýšila praktická hodnota príručky, ale účastníci tak mali aj možnosť uvažovať o prínose seminára.

Ďalší praktický a užitočný spôsob motivácie učiteľov k spracovaniu obsahu výučby predstavovala metóda **spätnej prezentácie** toho, čo robili ako učiaci sa, a to vo forme prístupnej pre ich žiakov. Hoci výchova k demokratickému občianstvu pre mládež aj pre dospelých vychádza z rovnakých zásad, poznatky získané pri výučbe dospelých treba pri aplikácii v školskom prostredí v mnohých ohľadoch prispôbiť. Proces rozhodovania o tom, čo možno sprostredkovať bez zmeny a čo treba zmeniť, je silným impulzom pre učiteľov počas vzdelávacieho procesu.

Uplatňovanie získaných poznatkov

Vzdelávacie semináre sa riadili rovnakými zásadami ako príručka o právach detí. Učitelia z každého seminára odchádzali s **novou úlohou** a určeným termínom na jej vypracovanie – pričom túto úlohu si stanovili oni sami a nie tréneri.

Medzi tieto úlohy patrili: ďalšie čítanie, príprava a realizácia vyučovacích jednotiek navrhnutých v príručke o právach detí; vylepšovanie príručky; práca s ostatnými členmi učiteľského zboru, školskými pedagógmi a riaditeľmi škôl; prezentácia vzorových vyučovacích jednotiek s cieľom zapojiť do procesu vzdelávania viacerých učiteľov.

Príručka o právach detí ponúkla spôsob, ako všetky tieto úlohy spojiť do jedinej komplexnej aktivity – Dňa práv detí. Učitelia tak mohli jednotlivé triedne projekty skoordinať spôsobom umožňujúcim všetkým zúčastneným zapojiť sa do prípravy spoločného podujatia, ktoré sa konalo 20. novembra 2003 v Banja Luke.

Prístup založený na vykonávaní úloh znamenal, že prvá časť seminára sa vždy venovala účastníkom. Títo pripravovali výstavky, prezentovali svoje práce a viedli diskusie. Tréneri im poskytovali spätnú väzbu a vyjadrovali pochvalu, ak boli s prácou učiteľov spokojní, prípadne kritiku, ak tomu tak nebolo. Druhá časť seminára tvorili vystúpenia trénerov, ktorí prezentovali nové pohľady, nové metódy atď., a tým posúvali vedomosti účastníkov na vyššiu úroveň. Tretia časť seminára bola vyhradená na spracovanie toho, čomu sa už účastníci naučili, formou stanovovania úloh a plánovania, a slúžila tak na premostenie medzi prácou učiteľov na seminári a ich prácou v triede.

6. Tréning trénerov

Prostredníctvom seba vzdelávania alebo rovesníckeho vzdelávania si učitelia môžu osvojiť len istú časť vedomostí o výchove k demokratickému občianstvu. Úspech celoštátneho alebo regionálneho vzdelávacieho programu v tejto oblasti do veľkej miery závisí od existencie **tímu odborných trénerov**.

V tejto časti kapitoly sa konkrétnejšie zameriavame na typy kompetencií, ktoré musia mať osoby zabezpečujúce prípravu učiteľov na výchovu k demokratickému občianstvu – či už ide o vysokoškolských učiteľov, pedagogických poradcov, učiteľov iných typov škôl, mentorov alebo nezávislých trénerov či facilitátorov na seminároch.

Vzdelávanie trénerov pre oblasť výchovy k demokratickému občianstvu je v mnohých ohľadoch podobné vzdelávaniu učiteľov pre túto oblasť. V oboch prípadoch sa vyžaduje dobré poznanie teórie a praxe výchovy k demokratickému občianstvu. Tréneri trénerov by mali mať sami praktické skúsenosti s vyučovaním tohto predmetu a mali by mať kompetencie potrebné na výučbu v oblasti demokratického občianstva a ľudských práv.

Takisto treba zabezpečiť, aby proces vzdelávania trénerov pre výchovu k demokratickému občianstvu zodpovedal povahe tohto predmetu a jeho výučby – to znamená, že by mal byť založený na vykonávaní úloh a na aktívnom učení sa a tímovej práci, zameraných na praktické životné situácie, a mali by sa pri ňom používať interaktívne a participatívne prístupy k procesu vzdelávania, ako aj kritické myslenie.

Profily trénerov pre výchovu k demokratickému občianstvu by v mnohých ohľadoch mali zodpovedať profilu učiteľov tohto predmetu. Mali by javiť aktívny záujem a nadšenie pre výchovu k demokratickému občianstvu, mať schopnosť aktívne počúvať, empatiu a schopnosť vytvárať neohrožujúce prostredie a étos motivujúci učiacich sa k aktívnej účasti. Okrem toho by mali byť – každý svojím spôsobom – aktívnymi, informovanými a zodpovednými občanmi.

Medzi vzdelávaním trénerov a vzdelávaním učiteľov pre výchovu k demokratickému občianstvu však existuje rad **významných rozdielov**:

- Úlohou trénera je pripraviť účastníkov na špecifickú formu odbornej praxe, zatiaľ čo úlohou učiteľa je prispieť k všeobecnému vzdelaniu mladých ľudí.
- Učitelia sa vzdelávajú zúčastňujú väčšinou dobrovoľne, zatiaľ čo žiaci musia školu navštevovať povinne.
- Učitelia zúčastňujúci sa kurzov už majú skúsenosti s vyučovaním – v prípade ďalšieho vzdelávania majú vlastnú učiteľskú prax a začínajúci učitelia majú skúsenosť z doby, keď boli sami študentmi. Majú isté očakávania týkajúce sa toho, aký by mal byť proces učenia a vyučovania a ako by sa mal realizovať – a to buď osobné očakávania, alebo v prípade učiteľov z praxe očakávania komunity pre rovnakú prax alebo tradície, do ktorej boli uvedení.
- A napokon treba uviesť nie zanedbateľný moment, že na rozdiel od mladých ľudí sú učitelia dospelými osobami¹⁵.

Uvedené rozdiely majú dôsledky tak pokiaľ ide o typ vzdelávania, ako aj úlohu trénera:

a) **Bezprostredný efekt a praktický úžitok**

Medzi dôvody, pre ktoré sa učitelia zúčastňujú na vzdelávaní, patrí predpoklad, že jeho výsledky budú môcť okamžite využiť pri plnení úloh a povinností vo svojej odbornej praxi. Vzdelávanie dospelých úzko súvisí so životnou situáciou človeka; dospelý sa spravidla zúčastňuje na odbornej príprave len vtedy, ak ju považuje za užitočnú.

Znamená to, že tréneri musia vedieť, ako učitelia vnímajú ich vzdelávaciu úlohu a ako vnímajú to, čo im pomôže alebo nepomôže rozvíjať ich prax. Tréneri si musia byť vedomí rôznych praktických obmedzení, ako aj príležitostí na rozvoj výchovy k demokratickému občianstvu v rôznych prostrediach, a rozličných tradícií praxe v týchto prostrediach. Len tak môžu vziať do úvahy potreby z pohľadu učiteľov a zohľadniť ich pri príprave seminára.

To neznamená, že tréneri by mali celú svoju energiu venovať len uspokojovaniu vzdelávacích potrieb, ako ich vnímajú učitelia. To, čo samotní učitelia vnímajú ako potreby v oblasti vzdelávania, nemusí byť celkom v súlade s tým, čo je nevyhnutné z hľadiska národného alebo regionálneho programu posilňovania výchovy k demokratickému občianstvu, ba môže s ním byť v priamom rozpore. Tréneri však musia vedieť, ako budú učitelia pravdepodobne vnímať vzdelávací proces, a musia to pri jeho príprave zohľadniť.

b) **Zásady vzdelávania dospelých**

Pri úvahách o obsahu vzdelávania trénerov pre výchovu k demokratickému občianstvu je dôležité mať na pamäti rozdiely existujúce medzi učením dospelých a učením detí. Kurikulum pre tréning trénerov by preto malo zahŕňať aj poznatky o

¹⁵ Elias, J.L. a Merriam, S.B.: *Philosophical Foundations of Adult Education (Filozofické základy vzdelávania dospelých)*. Krieger Pub., Florida 1995.

modeloch učiteľského dohľadu a mentoringu, ako aj poznatky z psychológie dospelých. Učenie sa dospelých ovplyvňujú najmä dva faktory – rýchlosť a zmysluplnosť. Schopnosť reakcie sa u dospelých osôb spomaľuje úmerne veku, pričom časové obmedzenia a tlaky majú negatívny účinok na učebný výkon. Ako sme už uviedli, keďže učenie dospelých je úzko prepojené s ich životnou situáciou, dospelí nie sú ochotní učiť sa, ak to nepovažujú za zmysluplné.

c) Podpora sebareflexie

Jednou z najväčších výziev pri vypracúvaní kurikula pre výchovu k demokratickému občianstvu je nevyhnutnosť prelomiť bariéru proti učeniu sa novým veciam, ktorá je výsledkom ich osobnej skúsenosti. Praktické skúsenosti učiteľov v úlohe vyučujúcich alebo učiacich sa môžu niekedy vyvolať negatívny postoj k učeniu sa a spôsobiť pretrvávajúce starých foriem myslenia a praxe. Pre oblasť výchovy k demokratickému občianstvu to platí osobitne. Dôraz na interaktívne a demokratické metódy učenia a vyučovania tohto predmetu kontrastuje s tradičnejšími, autoritatívnymi prístupmi v triede. Učenie sa tomu, ako vyučovať tento predmet, môže niekedy znamenať nutnosť niečomu sa odučiť.

Odučenie sa starým spôsobom a naučenie sa novým však nemožno dosiahnuť len prostredníctvom čisto intelektuálnej argumentácie. Ľudia s väčšou pravdepodobnosťou zmenia svoje názory vtedy, ak sú postavení pred nutnosť myšlienky prakticky uplatňovať namiesto toho, aby o nich diskutovali, a ak sa predpoklady, ktoré doteraz považovali za zaručené, odhalia v plnom svetle.

Tréneri v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu preto musia poznať rôzne prístupy k učeniu sa, a najmä k učeniu sa demokratickému občianstvu, ktoré účastníci pravdepodobne uplatňujú a na ktorých zakladajú svoju prax. Spoločnosť nadobudla silne multikultúrny charakter a zvýšila sa jej rozmanitosť, pričom na vzdelávaciu skúsenosť často vplyvajú politické a ekonomické podmienky. Tréneri musia poznať východiskovú situáciu a skúsenosti jednotlivých účastníkov – ako jednotlivcov aj ako príslušníkov tradícií praxe.

„Dôležitým spôsobom rozvíjania tejto formy poznatkov je zabudovanie prvku sebareflexie – osobnej aj profesionálnej – do vzdelávacieho procesu. Tréneri musia byť schopní usmerňovať účastníkov tréningu pri sebareflexii zameranej na prehodnocovanie ich doterajších názorov a predpokladov a zabezpečiť ich prepojenie s teóriou a praxou výchovy k demokratickému občianstvu.¹⁶“

Relevantné sú tri oblasti reflexie:

- **Pedagogika** – reflexia o technikách procesu učenia a vyučovania, napr. o používaní rôznych typov kladení otázok pri výchove k demokratickému občianstvu;
- **Ciele a účel** – reflexia o dôvodoch vzdelávania pre oblasť výchovy k demokratickému občianstvu a o jeho dôsledkoch na prax;
- **Etické, sociálne a politické úvahy** – reflexia o hodnotovom systéme, ktorý sa považuje za zaručený, a na ktorom sa zakladajú postoje učiteľa k výchove k demokratickému občianstvu.

¹⁶ Brookfield, S. D.: Becoming a critically reflective teacher (Stať sa kriticky rozmýšľajúcim učiteľom). Jossey-Bass Publishers 1995.

Usmerňovanie kritickej reflexie je dlhodobým a zložitým procesom, ktorý by sa mal prelínať celým procesom vzdelávania v tejto oblasti. Je zároveň veľmi dôležitý – nielen pretože účastníkom pomáha riadne si uvedomiť, čo je podstatou výchovy k demokratickému občianstvu, ale aj preto, že učitelia, ktorí prehodnocujú svoje predpoklady, uznávajú etické dilemy a sú otvorení alternatívnym názorom, podporujú takýto typ správania aj u mladých ľudí. Skutočnosť, že učitelia sami modelujú proces výchovy k demokratickému občianstvu, im dáva právo žiadať od ich žiakov kriticke myslenie.

Sebareflexiu je možné zabudovať do vzdelávacieho procesu rôznymi spôsobmi vrátane:

- **autobiografie** – napr. prostredníctvom osobných učiteľských denníkov – hoci s ňou súvisí riziko popierania a skresľovania, často býva dobrým východiskovým bodom;
- **pohľadu študentov / účastníkov** – keď sa účastníci na seba pozerajú očami svojich študentov alebo iných účastníkov, môžu sa dostať k takým informáciám a interpretáciám, ku ktorým by sa inak nedostali;
- **skúseností kolegov** – tieto môžu slúžiť ako kriticke zrkadlo a odrážať vlastné konanie učiteľov;
- **teoretickej literatúry o príprave pedagógov** – učiteľom môže pomôcť prekonať bežne zaužívané predpoklady a ponúknuť im nové a odlišné pohľady na ich prax.

Zároveň je dôležité, aby aj školitelia prehodnocovali svoje vlastné predpoklady a filozofiu procesov dohľadu a mentoringu vo vzťahu k účastníkom kurzu, ako aj názory a hodnoty, na ktorých sú postavené a ktoré sa považujú za zaručené. Vzdelávanie v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu sa vždy zakladá na presvedčení samotného trénera o hodnotách demokracie a občianstva, o potrebe etických postojov a konania, a na jeho presvedčení o záujme občanov zapájať sa do života demokratickej spoločnosti.

d) Podporovanie úvah o princípoch výchovy k demokratickému občianstvu

Základom vzdelávacieho procesu je nutnosť zreteľne sformulovať princípy, ktorými sa riadi výchova k demokratickému občianstvu. Profesionálny pedagóg sa od neprofesionálneho líši v tom, že má na pamäti princípy a pozná dôvody, prečo koná určitým spôsobom.

Tréneri preto musia ovládať rôzne spôsoby konceptualizácie výchovy k demokratickému občianstvu pre učiteľov a musia im vedieť vysvetliť, ako ich aplikovať v praxi. Nejde len o prenos poznatkov, ale aj o vytváranie situácií umožňujúcich účastníkom uvažovať o princípoch, ktorými by sa mala riadiť výchova k demokratickému občianstvu, ako napr. aktívne učenie založené na vykonávaní úloh, nutnosť sústrediť sa na otázky reálneho života, ktoré sú pre učiacich sa relevantné.

Ale aj keď sú tréneri presvedčení o svojej vízii výchovy k demokratickému občianstvu, nikdy by nemali účastníkom vnucovať svoje predstavy alebo myšlienky. Takýto spôsob učenia je nielen neefektívny, ale je aj v rozpore s duchom

demokratického občianstva. Hoci tréneri sú povinní pomôcť účastníkom osvojiť si schopnosti potrebné na vyučovanie predmetu výchova k demokratickému občianstvu, sú tiež povinní rešpektovať názory ostatných. Môžu tvrdiť niektoré veci vyplývajúce napríklad z výskumu alebo teoretickej literatúry o výchove k demokratickému občianstvu, ale zároveň musia byť schopní akceptovať aj iné pohľady.

e) **Budovanie komunít pre rovnakú prax**

Cieľom vzdelávania učiteľov v oblasti výchovy k demokratickému občianstvu nie je len pomôcť jednotlivcom efektívnejšie fungovať alebo dosiahnuť osobné ciele, ale tiež budovať komunity pre rovnakú prax¹⁷.

Jednou z úloh výchovy k demokratickému občianstvu je pomôcť učiteľom získať kompetencie, ktoré im umožnia plánovať si prácu a spolupracovať s ostatnými učiteľmi, aktérmi a zainteresovanými subjektmi. Spolupráca a zdieľanie vedomostí, to sú kľúčové dimenzie života v demokratickej spoločnosti aj odbornej praxe vo výchove k demokratickému občianstvu.

Jedným z dôležitých aspektov je schopnosť pomôcť učiteľom predmetu výchova k demokratickému občianstvu vytvárať, viesť a udržiavať vlastné rovesnícke podporné skupiny. Znamená to pochopiť dynamiku kooperatívnej skupinovej práce a spôsobov, akými sa medzi členmi komunity pre rovnakú prax môže vytvoriť pocit spoločnej identity a cieľa. Budovanie komunít pre rovnakú prax a rovesníckych podporných skupín v rámci systému vzdelávania učiteľov, to sú základné cesty k zvereniu vyššej zodpovednosti samotným učiteľom a k uplatňovaniu účinnejšej a demokratickejšej stratégie výchovy k demokratickému občianstvu.

¹⁷ Komunita pre rovnakú prax je skupina ľudí, ktorí uznávajú a podporujú rovnaké vzdelávacie koncepcie a postupy.